

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Karolína Boháčová

Aplikace politologických teorií na
transformaci Komunistické strany
Československa po roce 1989

An Application of Political Theories on the
Transformation of the Communist Party of
Czechoslovakia after 1989

Ráda bych poděkovala za hodnotné rady a komentáře vedoucímu bakalářské práce PhDr. Janu Burešovi, PhD., a rovněž děkuji za cennou konzultaci PhDr. Radku Bubnovi.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 28.⁶ července 2010

Podpis: Bobáková

Anotace

Bakalářská práce se orientuje na vývoj předávání moci Komunistické strany Československa Občanskému fóru uvnitř československého státu od revolučních listopadových událostí 1989 do konce téhož roku. Práce se dále snaží o charakteristiku typologií jednotlivých společenskovedních autorů tranzitologických procesů a aplikuje je na případ československého přechodu z nedemokracie ke konsolidovanému demokratickému systému zhruba do prvních svobodných voleb roku 1990. Důraz je rovněž kladen na analýzu transformované Komunistické strany Čech a Moravy, vnitřní, respektive vnější přeměny Komunistické strany Československa v Komunistickou stranu Čech a Moravy, nebo na teorii antisystémovosti k rozboru a využití na příkladu české komunistické strany.

Klíčová slova: antisystémová strana, aplikace, Komunistická strana Československa, Komunistická strana Čech a Moravy, opozice, teorie, transformace.

Annotation

The Bachelor thesis focuses on the development of the transmission power of the Communist Party of Czechoslovakia to Civic Forum within the Czechoslovak state from the revolutionary events of November 1989 to the end of the year. It also seeks to typologies characteristic of social science authors of the transitologist processes and applies them to the case of Czechoslovak transition from non – democracy to consolidated democratic system by the first free elections in 1990. Moreover the emphasis is placed on the analysis of transformed the Communist Party of Bohemia and Moravia, internal respectively external transformation of the Communist Party of Czechoslovakia in the Communist Party of Bohemia and Moravia, or the theory of anti-system approach used to apply and analyze the example of the Czech Communist Party.

Key words: Anti-system Approach, Application, Communist Party of Czechoslovakia, Communist Party of Bohemia and Moravia, Opposition, Theory, Transformation.

Seznam zkratek

ČR	- Česká republika
ČSDF	- Československé demokratické fórum
ČSSD	- Česká strana sociálně demokratická
DFK	- Demokratické fórum komunistů
EP	- Evropský parlament
EU	- Evropská unie
ČNR	- Česká národní rada
ČSFR	- Československá federativní republika
ČSSR	- Československá socialistická republika
FS	- Federální shromáždění
KSČ	- Komunistická strana Československa
KSČM	- Komunistická strana Čech a Moravy
KSČS	- federální Komunistická strana Československa
KSM	- Komunistický svaz mládeže
KSS	- Komunistická strana Slovenska
LB	- Levý blok
NATO	- Severoatlantická aliance
OF	- Občanské fórum
OV	- Okresní výbor
PS PČR	- Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky
SDL	- Strana demokratické levice
SLB	- Strana levého bloku
SL FS	- Sněmovna lidu Federálního shromáždění
SN FS	- Sněmovna národů Federálního shromáždění
SSSR	- Svaz sovětských socialistických republik
USA	- Spojené státy americké
ÚV	- Ústřední výbor

- ÚV KSČ - Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚV KSČM - Ústřední výbor Komunistické strany Čech a Moravy
VPN - Veřejnost proti násilí
VÚSC - Vyšší územně správní celek
ZO - Základní organizace

Obsah

1. Úvod	1
2. Sametová revoluce	5
2.1 Proces vyjednávání Občanského fóra s komunistickou mocí	6
3. Československý přechod k demokracii podle teoretiků	10
3.1 Terry L. Karl a Philipp C. Schmitter	11
3.2 Guy Hermet, Jerzy J. Wiatr, Samuel P. Huntington.....	13
3.3 Herbert Kitschelt a kolektiv.....	14
3.4 Dankwart A. Rustow	16
4. Transformační procesy v severovýchodní Evropě a přeměna KSČ v KSČM	20
4.1 Období hledání transformačního postupu komunistické strany (1989 – 1993).....	21
4.2 Období stabilizace a růstu KSČM (1994 – 2004).....	24
5. Struktura KSČM.....	26
5.1 Stručný popis stanov.....	28
6. Organizace spolupracující s KSČM	32
6.1 Vnitrostátní spolupráce.....	32
6.2 Součinnost se zahraničními organizacemi.....	35
7. Snaha o definici Komunistické strany Čech a Moravy	36
7.1 Teorie antisystémovosti politických stran	38
7.2 Je možné označit KSČM za antisystémový politický subjekt?	41
8. Závěr.....	44
Seznam zdrojů.....	47
Literatura	47
Články.....	49
Internetové zdroje	50

1. Úvod

Předmětem této bakalářské práce byla snaha o zmapování dvou transformačních procesů (režimu a komunistické strany) na jedné straně, a využití politologických teorií na straně druhé. Zvolili jsme metodu kompilace, poněvadž vycházíme z myšlenek jiných autorů, a postup empiricko – analytický, neboť jsme aplikovali na jednotlivá teoretická hlediska i praktickou zkušenost.

V první řadě se stal objektem našeho zájmu průběh předávání moci jedné strany – Komunistické strany Československa (KSČ) – do rukou opozičního uskupení – Občanského fóra (OF). Celý tento vývoj nachází svůj počátek v závěru 80. let 20. století jako reakce na nespokojenost části československého obyvatelstva (demonstrace k uctění památky Jana Palacha, výročí 28. října, atp.), na níž komunistická strana byla schopna reagovat pouze násilným způsobem. Podstatný význam měly právě mezinárodněpolitické události týkající se zejména pozvolného uvolňování společenskopolitických poměrů v Sovětském svazu. Ve chvíli, kdy se hroutily komunistické režimy v Maďarsku, Polsku či Německé demokratické republice, mohlo dojít k podobné situaci i v Československu.

Druhá kapitola se snaží zanalyzovat způsob, jakým Československá socialistická republika (ČSSR) dospěla k liberalizaci a nakonec k etapě demokratizace na základě uplatnění teorií dílčích představitelů. Kdo a co přesně přispělo k československé režimní přeměně, jak probíhala, a nakonec jaké měla následky.

Třetí část se zabývá fází transformace Komunistické strany Čech a Moravy mezi lety 1989 až 2004, formace, která vznikla jako následnická organizace po bývalé Komunistické straně Československa v roce 1990. Nejednalo se o českou jedinečnost komunistické politické skupiny, která byla zevnitř struktury i zvenčí nucena k zamyšlení nad svou čtyřicetiletou minulostí a měla učinit odpovídající kroky směrem k vlastní nápravě v mnoha směrech – symbolice, názvu strany, ideologii, spolupráci s dalšími organizacemi, apod.

Závěrečný úsek zkoumá tezi antisystémové strany autora Giovanni Sartoriho, její charakteristické rysy, respektive jednání v soustavě relevantních politických

subjektů. Snaží se taktéž odpovědět na to, jestli je možné nazývat KSČM antisystémovou stranou.

Námět transformace postkomunistických politických subjektů v zemích bývalého Sovětského svazu není nový, a řada politologů, sociologů, historiků či ekonomů se jím zabývá minimálně od počátku 90. let 20. století v relativně rozsáhlém měřítku. Zaujal veliké množství českých i zahraničních autorů. Z našeho pohledu by bylo vhodné rozlišit seznam zdrojů vztahující se k jednotlivým tematickým okruhům. První část práce se věnuje procesu vyjednávání mezi formací starého systému a nepolitickými složkami, které s tímto režimem nesouhlasí. Cenným spisem se stala *Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998* editora Jiřího Večerníka, ale především kniha Jiřího Suka *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize* rozebírající stěžejní události v Československu od listopadu 1989 do prvních svobodných voleb roku 1990, dále pak studie o *Občanském fóru* od politologa Jana Bureše a jednoho ze zakladatelů Občanské demokratické strany Jiřího Honajzera, nebo *Světová politika 20. století (II.)* od historika Vladimíra Nálevky, atd.

Ve druhém úseku československého přechodu k demokracii podle teorie jsme vycházeli z mnoha studií – například *O přechodu k demokracii* od autorů Vladimíry Dvořákové a Jiřího Kunce, z článku profesora politologie Miroslava Nováka, kterým přispěl do sborníku z *II. Kongresu českých politologů*, ze spisu Herberta Kitschelta a jeho kolegů *Post – communist party systems*. Samuel P. Huntington zpracoval režimní přechody k demokracii v knize nazvané *Třetí vlna*. Rovněž jsme sem zahrnuli typologii Dankwarta A. Rustowa a jeho tři transformační etapy postupující z původního režimu k demokracii v rámci *Transition to Democracy: Towards a Dynamic Model*.

Vhodných zdrojů, pro tuto krátkou studii o postupné transformaci KSČM omezené na konkrétní období od roku 1989 až 2004, bylo mnoho. Velice přínosnou se stala mj. sbírka textů od kolektivu brněnských politologů Petra Fialy a Jana Holzera *Komunismus v České republice*, kde jednotlivé kapitoly vystihují vývoj strany v 90. letech, komunistickou programatiku, organizační členění, nebo spřízněné organizace spolupracující s KSČM, respektive Kubátův spis *Postkomunismus a demokracie. Politika ve středovýchodní Evropě* nebo *Stranický systém České*

republiky autora Pavla Pšejí. Z hlediska výzkumu historických souvislostí můžeme zmínit knihy: *Kdo ve stínu čeká na moc. Čeští komunisté po listopadu 1989* od renomovaných publicistů Petra Dudka a Adama Drdy či *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989* historičky Adély Gjuričové a politologa Lubomíra Kopečka. Nepostradatelnou hodnotu mají elektronická fakta na jednotlivých webových stránkách, významné kapitoly v knize *Trajectories of the Left. Social Democratic and (Ex-) Communist Parties in Contemporary Europe: Between Past and Future* od politologů Miroslava Mareše a Stanislava Balíka, studie nástupnických stran Víta Hlouška a kolegy Lubomíra Kopečka v publikaci *Rudí a ružoví: transformace komunistických stran*. Mezi podstatně zajímavé dokumenty patří i analýza vývoje české levice a jejího sblížení mj. výzkumného pracovníka Ústavu mezinárodních vztahů Vladimíra Handla.

Ve čtvrté tematické oblasti jsme zkoumali teorii antisystémové strany. Využili jsme postoje politologa Michala Kubát nebo ekonoma Marka Loužka, kteří interpretují Komunistickou stranu Čech a Moravy jako antisystémovou politickou formaci, ke komparaci našeho porozumění KSČM. Kubát svou domněnku opírá o definici antisystémového subjektu podle Giovanni Sartoriho, a jeho svazku *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, kterou poté aplikuje na KSČM ve svém článku uvnitř sborníku z *III. Kongresu českých politologů*. Avšak my jsme při použití tezí antisystémovosti vycházeli rovněž z propracovanější klasifikace Giovanni Capoccia.

Z hlediska hypotéz se lze ptát na čtyři hlavní okruhové otázky, přičemž nejpodstatnější záležitostí vzhledem k tématu práce, se stala hypotéza o transformaci Komunistické strany Čech a Moravy. Jak probíhal přechod komunistického režimu v ČSSR? Jakou teorii nebo teorie jsme využili k rozboru průběhu československé tranzice, dospěla následně Československá socialistická republika až k demokratizaci?

Jak probíhala přeměna samotné strany – ideová, programová, personální – a změna postojů komunistických členů na nižší, střední úrovni i ve vedení? Co je možné říci na konci první a druhé etapy procedurálních změn Komunistické strany Čech a Moravy? Jak se profiluje strana navenek, respektive jak jsou vnímané přidružené organizace komunistické strany?

Je možné aplikovat Komunistickou stranu Čech a Moravy na tezi antisystémového subjektu v plném rozsahu? Pokud ne, které předpoklady nesplňuje?

2. Sametová revoluce

V době sametové revoluce¹ – od 17. listopadu 1989 do konce téhož roku – začala nejvýznamnější proměna novodobé československé historie. Za zlomový bod považujeme moment, v němž komunističtí funkcionáři akceptovali a potvrdili přítomnost opoziční skupiny v tehdejším systému, která byla s Komunistickou stranou Československa připravena jednat o nadcházejících vývojových poměrech v československém státu. Na základě těchto jednání byla zformována nová vláda, ve které poprvé od únorového převratu roku 1948 zasedla nekomunistická majorita. Protestující davy lidí při generální stávce donutily komunisty, aby odstranili článek o monopolu moci jedné monolitní politické strany, který byl ukotven v ústavě z roku 1968.² Následkem vzájemných ujednání mezi kolektivem předsedy vlády národního porozumění Mariána Čálfy a členy opozičního hnutí vzápětí abdikoval vrcholný ústavní představitel, taktéž hlavní normalizační³ aktér Gustáv Husák. Do funkce československého socialistického prezidenta byl 29. prosince 1989 poprvé zvolen dramatik, spisovatel a nejcharakterističtější osobnost české opozice, Václav Havel.⁴

¹ Autorka práce se zde analýzou termínu revoluce blíže nezabývá. Ačkoli se samotný režimní přelom odehrál fakticky téměř bez krve a celospolečensky byl přijat termín „sametové“ respektive „něžné“ revoluce, Komunistickou stranu Československa lze vnímat za značně neměnný a nejdogmatictější subjekt mezi všemi středoevropskými komunistickými stranami. Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 115.

² 29. listopad 1989 po právu symbolizoval konec vedoucí úlohy KSČ. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 27.

³ Celé období (od událostí po invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 až před listopadem 1989, jak tvrdí Stanislav Balík, bývá mylně označováno jako normalizace. Normalizační etapa podle Balíka představuje první období 1969 – 1972, jakmile se komunistický režim zpětně uchýlil (z roku 1948) ke stranickým čistkám, cenzuře a celospolečenskému a politickému utužení systému. Ve druhé fázi (1972 – druhá půle 80. let 20. století) se režim stabilizoval a ÚV KSČ si držela výhradní právo na informační vstupy i výstupy. Třetí etapa (2. polovina 80. let – 1989) si nátlakem vyžádala neodvratný přístup až k pozdějším reformám (nedostatek spotřebního zboží, apod.). Balík, S. Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii. In: Patnáct let od 17. Listopadu 1989. 2005, s. 41 – 43.; V Československu v 80. letech 20. století sice vládla KSČ, avšak nechtěla ani nebyla schopna řídit celou společnost. Politická opozice přišla o práci, komfort, nikoli však o život. Tito jedinci a skupiny sice byli pronásledováni, ale k fyzické likvidaci nedocházelo, protože se v této době např. formovaly nejrůznější samostatné sociální i politické spolky. Loužek, M. Předlistopadový režim realistickými očima. In: Patnáct let od 17. Listopadu 1989. 2005, s. 73 – 75.

⁴ Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 148.

2.1 Proces vyjednávání Občanského fóra s komunistickou mocí

Na Občanské fórum, jakožto hlavní opoziční sílu vyjednávající se státní mocí, měla vliv kromě jiných především Charta 77,⁵ tehdejší myšlenková a společenská platforma,⁶ která nesouhlasila s nastavenou tvrdou linií ve fázi československé normalizace i se samotným režimem. OF⁷ vzniklo dva dny po brutálním střetu demonstrujících studentů, kteří protestovali proti vládě jedné straně, neochotě a nepřipravenosti KSČ k zásadním změnám, s Veřejnou bezpečností na Národní třídě, 17. listopadu 1989.⁸ K jeho ústředí řadíme tým uzavřené skupiny,⁹ který se zapojil do veškerých podstatných jednání s vedením komunistické strany, a dále pak koordinační stávkový výbor vysokoškolských studentů.¹⁰ Dne 21. listopadu¹¹ 1989 premiér Ladislav Adamec poprvé, ale zatím neoficiálně, přijal delegaci opozičních představitelů odhodlaných k vyjednávání.¹² O tři dny později, to znamená 24. listopadu, odstoupili čelní představitelé Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ). Mezitím, co pod tlakem událostí odešla část inkriminovaných exponentů předlistopadového režimu,¹³ zdrženlivé jádro komunistické garnitury se dohadovalo, mj. aby uklidnilo demonstranty při generální stávce,¹⁴ se zástupci opozičního hnutí na sestavení koaliční vlády umírněných aktérů

⁵ Ne všichni význační zastánci nebo členové Charty 77 a už vůbec ne všichni disidenti dostali příležitost jednat s komunistickou mocí, a ovlivnit ji. Navíc k čelným představitelům OF řadíme mnoho lidí, kteří ovšem nepředstavovali disent. Drda, A., Dudek, P. Kdo ve stínu čeká na moc. 2006, s. 87.

⁶ Nálečka, V. Světová politika ve 20. století II. 2000, s. 219 – 220.

⁷ Hlubší analýzou Občanského fóra se zabýval např. politolog PhDr. Jan Bureš, PhD. či Jiří Honajzer [popř. Fiala, P., Mareš, M. Vývoj politických stran a jejich systému po listopadu 1989. In: Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998]. Vznikem strategie OF, jeho původem, základní strukturou, informačními nástroji resp. spoluprací jednotlivých místních Fór v českých zemích se výrazně věnoval Jiří Suk v knize Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (11/1989 – 6/1990).

⁸ Mareš, M. Česká republika. In: Politické strany ve střední a východní Evropě. 2002, s. 122 – 123.

⁹ V. Havel, J. Křížan, A. Vondra, R. Pa louš, M. Kocáb, S. Milota, Z. Jičínský, P. Pithart, ad. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 91.

¹⁰ Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 149.

¹¹ Následujícího dne se řady Fóra rozšířily o odborníky z Prognostického ústavu Československé akademie věd kvůli představení ekonomického transformačního plánu. Tamtéž.

¹² Diskutovalo se o obsazení křesla budoucího premiéra, prezidenta republiky, jaký počet nominovaných ministrů by měl být (při zachování parity), jak rozsáhlý manévrovací prostor ponechat KSČ, apod. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003 (více v I. kapitole).

¹³ Jejíž vliv tehdy sílil hlavně prostřednictvím dalších represivních opatření (obnovení cenzury, propouštění ze zaměstnání, atp.) po násilném potlačení pražského jara armádami Varšavské smlouvy. Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 152, 156.

¹⁴ Dne 27. listopadu 1989. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 485.

tehdejšího vládnoucího systému na jedné straně, a umírněné opozice na straně druhé.¹⁵

Na počátku prosince 1989¹⁶ došlo k zásadním proměnám v okruhu komunistických politických elit. Vláda, na níž se domluvily složky OF s Ladislavem Adamcem a v omezeném rozsahu někteří kolegové z ÚV KSČ, padla, neboť v ní bylo zastoupeno příliš velké množství komunistů. Opoziční uskupení transformovalo vlastní strategii¹⁷ a rozhodlo se k bezprostřední participaci v následujícím vládním kabinetu.¹⁸ Následně byla jmenována nová československá vláda prezidentem Gustávem Husákem. Zasedlo v ní více nekomunistických ministrů, které opozice vyslala jako své zástupce. Právě tato skutečnost podnítila Gustáva Husáka k odstoupení z pozice prezidenta Československé socialistické republiky (ČSSR),¹⁹ které tak přispělo k poklidnému průběhu převratu.

Prostřednictvím pracovních a poté stále osobnějších²⁰ schůzek komunistického premiéra Mariána Čalfy a Václava Havla, získal nový předseda vlády důvěry od Federálního shromáždění (FS). Václav Havel s Mariánem Čalfou, jako s premiérem, zprvu nechtěl spolupracovat, nicméně jakmile Havlovi pomohl roku 1990 do prezidentské funkce, Havel změnil názor a navíc se Čalfa stal jeho poradním expertem.²¹

¹⁵ Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 152.

¹⁶ Přesně do 10. prosince 1989. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 486 – 488.

¹⁷ Jenže Havel a vůdčí skupina Občanského fóra komunisty podcenila. V této chvíli, kdy byla opozici odevzdávána moc od KSČ, se vytvářeli nové podmínky pro její nástupnickou stranu. Po listopadu 1989 vyjednávali intelektuálové a představitelé Občanského fóra s vládní KSČ, s čímž neměli zkušenost. Předtím definovali řešení k vyvedení z komunistického režimu, ale nyní měli spoluvytvářet praktickou politiku. Drda, A., Dudek, P. Kdo ve stínu čeká na moc. 2006, s. 87.

¹⁸ Navíc generální tajemník ÚV KSČ K. Urbánek (následník M. Jakeše) či premiér M. Čalfa se vzdali svých dosavadních pozic, kterými naopak OF mnohé získalo (nový a vyšší vliv než tomu bylo doposud). Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 164.

¹⁹ Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 150.; Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 37 – 59 (1. kapitola).

²⁰ Ačkoli Havel oficiálně i neoficiálně nekomunikoval s KSČ a jejími členy, vytvořil si více než pragmatický vztah k ministrovi pro legislativní a státoprávní otázky a následnému předsedovi federální vlády M. Čalfovi. Více informací lze nalézt ve IV. kapitole (Cesta z děravé izolace: Jak čeští nekomunističtí poslanci přispěli k vzestupu KSČM) Drda, A., Dudek, P. Kdo ve stínu čeká na moc. 2006.

²¹ Považoval ho za komunistu, který se snažil limitovanými možnostmi stranu progresivně rozvinout. Přesto však M. Čalfa vypracoval např. návrh ústavy ČSSR, který měl k pokroku a liberalizaci velice daleko. Další podstatná vlastnost, která byla u Čalfy rozhodující, se týkala jeho pragmatičnosti. Nechtěl být chápán právě jako příslušník KSČ (jako předtím L. Adamec), jejíž řady brzy na to opustil, ale politický partner, mluvčí státních struktur a jejich nových zájmů. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 224 – 228.

Havel byl také vnímán jako zásadní odpůrce totalitarismu,²² avšak jeho porevoluční vazba ke komunistům nebyla ustálená.²³ „Pragmatismus lidí Čalfova typu se potkal s ochotou vůdčích představitelů nové elity k historickému kompromisu.“²⁴ Ke konci prosince 1989 Komunistická strana Československa a Občanské fórum uzavřely rozhodující ujednání. Od vydařené generální stávky k němu oba subjekty směřovaly.²⁵ Od protirežimního hnutí KSČ požadovala záruky, že jí následný vývoj událostí nijak neohrozí, jelikož si byla příliš dobře vědoma toho, že buď skončí, nebo bude za jistých podmínek fungovat dál. 23. ledna 1990 Federální shromáždění přijalo malý zákon o politických stranách, v němž byla komunistická strana spolu s formacemi Národní fronty,²⁶ OF a Veřejnosti proti násilí (VPN) na Slovensku představena jako legálně působící politický útvar.²⁷

Hlavní společenské proudy – *radikální* a *umírněný* – daly vzniknout dvěma stěžejním směrům, které se rozhodly buď tolerovat Komunistickou stranu Československa za určitých podmínek, nebo jí principiálně odmítnout. I. *Politice*

²² Hannah Arendt viděla základ totalitarismu v „totalitním teroru“, zatímco Carl Friedrich a Zbigniew Brzezinski srovnávali totalitní vlády z pohledu totalitní ideologie, hegemonie tajné policie, kde neexistovala žádná autonomie, ale jen monopol vlády jedné strany nad hospodářskou, kulturní a informační skladbou populace. Miller, D., Colemanová, J. et al. Blackwellova encyklopedie politického myšlení. 2003, s. 512 – 513.; Ideologie, byla přítomna ve všech sférách lidského života a nahrazovala náboženství. Loužek, M. Předlistopadový režim realistickými očima. In: Patnáct let od 17. Listopadu 1989. 2005, s. 74.; Ovšem mezi lety 1968 – 1989 se nedá hovořit o totalitě a ideologii totalitarismu v Československu. ČSSR lze označit totalitní zemí v prvních deseti letech (1948 – 1958), i když s jistými připomínkami. Balík, S. Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii. In: Patnáct let od 17. Listopadu 1989. 2005, s. 45.

²³ „Nejsme jako oni“ – „oni“ (komunisté) od počátku do konce jejich vlády perzekvovali, zavražďovali veškeré názorové odpůrce, privilegované vrstvy, střední třídu, ad. Kdežto „my“ (opozice a nekomunisté) jsme nechtěli pronásledovat představitelé KSČ. Tím snad mohli mít na mysli respekt k presumpci nevinu do doby soudního postihu a zachování občanských práv. Avšak „nejsme jako oni“ se následně osvědčilo u české společnosti jako přehnaná a idealizovaná tolerance a snaha učinit velkou, tlustou čáru za minulostí s žádnými výčitkami. Drda, A., Dudek, P. Kdo ve stínu čeká na moc. 2006, s. 87 a 90.; Po 9. červnu 1993 prošel legislativním procesem zákon č. 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu. Od této doby V. Havel shodně s veřejností akceptoval komunistickou stranu za extrémní levicovou politickou skupinu a jako prezident ČR s ní poté už nekomunikoval. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 394.

²⁴ Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 228.; Balík, S. Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii. In: Patnáct let od 17. Listopadu 1989. 2005, s. 43.

²⁵ Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 382.

²⁶ Ačkoli OF hrálo jednoznačně nejvýznamnější roli v počáteční fázi české stranické soustavy do voleb 1990, působily kolem něj i jiné politické subjekty Národní fronty (Československá strana socialistická, Československá strana lidová), nebo obnovené formace (Československá sociální demokracie, Klub angažovaných nestraníků). Mareš, M. Česká republika. In: Politické strany ve střední a východní Evropě. 2002, s. 122.; Fiala, P., Hloušek, V. Stranický systém České republiky. In: Středoevropské systémy politických stran. 2003, s. 15.

²⁷ Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 383.

kompromisu – ústavní shody – šlo o ztrátu převahy a nadvlády KSČ na všech mocenských úrovních, následně zabavení komunisty nabytého majetku. Mimoto Občanské fórum muselo odolávat společenskému nepřijetí principu kolektivní viny za komunistické činy.

II. *Radikální antikomunismus* netrpěl politiku ústupků a požadoval postavení komunistické strany mimo zákon.²⁸ K otázce trestního postihu KSČ prostřednictvím otevřeného dopisu se také vyjádřil pražský prokurátor Tomáš Sokol.²⁹ Nicméně komunističtí poslanci vzhledem k přijatému výše zmíněnému zákonu o politických stranách, vnímali svůj subjekt jako aktivní, státotvorný, vládní a parlamentní formaci politického procesu a zdůraznili, že právě díky jejich pomoci se Havel mohl stát prezidentem ČSSR. Odejmutí jejich majetku proto pokládali za „omezování práv a zpochybňování legality KSČ i celého polistopadového politického procesu“.³⁰ Opoziční skupina si toto nemohla dovolit, a tak byli následně „reformováni“ komunisté (KSČM) přítomni v postupně vznikajícím stranickém systému Československé federativní republiky (ČSFR) s tím, že se pozvolna pracovalo na změně názvu kvůli pomlčkové válce z Československé federativní republiky na Českou a Slovenskou federativní republiku.³¹

²⁸ Dělíme ho na podtypy: 1) antikomunismus bývalých politických vězňů 50. a 60. let 20.století, 2) antikomunismus politických stran Národní fronty (směr, který zastával trestný postih a odsouzení zločinů komunistického režimu), 3) antikomunismus spjatý s fungováním místních okresních a podnikových Fór, 4) antikomunismus mladé střední generace mj. kolem undergroundu. Tamtéž, s. 385 – 386.

²⁹ Označil KSČ za extremistickou politickou formaci, kterou byl rozhodnutý všemi dostupnými prostředky zakázat. Dopis byl přijat v krajích velice pozitivně. Stal se vyvrcholením protikomunistických nálad. Od této chvíle lze datovat ukončení tabuizace a začátek veřejných debat na téma zodpovědnosti KSČ za křivdy a zločiny spáchané v letech 1948 – 1989, a otázky, zdali má tato strana právo zůstat ve stranickopolitickém systému ČR. Suk, J. *Labyrintem revoluce*. 2003, s. 389 – 390, 394 – 397.; Více informací je možné čerpat ve 3. části V. kapitoly (Zakázat KSČM? Nikdy!) Drda, A., Dudek, P. *Kdo ve stínu čeká na moc*. 2006.

³⁰ Suk, J. *Labyrintem revoluce*. 2003, s. 387.

³¹ Suk, J. *Labyrintem revoluce*. 2003 (viz XIII. kapitola, s. 351 – 355).

3. Československý přechod k demokracii podle teoretiků

Při zkoumání přechodu komunistického Československa směrem k demokracii je nutné zabývat se nejen povahou původního režimu, ačkoli ne tak do hloubky, přesto mu věnujeme pozornost, a způsoby jeho konce. Ale zaměřit se i na vývoj nastolování nového demokratického systému (tranzitologie) a předpoklady, které mohou rychlé a hodnotné transformaci napomoci, utlumit popř. ji zcela zabránit. Pro přechod je typické, že v daný okamžik nejsou ještě přesně vymezena systémová pravidla, jimiž by se měly řídit obě strany – komunistické elity a opoziční hnutí. Tranzice směrem k demokracii probíhá fázemi, které mohou časově splývat – *liberalizace*³² a *demokratizace*.³³

Jedna i druhá skupina aktérů se snaží prosadit své vlastní zájmy a potřeby těch, které zastupuje. Občanské fórum bojovalo za požadavky české společnosti, potřebovalo však odstranit vládu jedné strany a změnit nastavenou soustavu principů, které v ČSSR fungovaly po dlouhá čtyři desetiletí. Zato KSČ se snažila zabránit naprosté ztrátě hlasu vlastní strany v nově se ustavujícím režimu. Šlo o stěžejní moment, v němž se definovaly procedurální zásady systému, jejichž následné uspořádání určilo, kdo zvítězí, a kdo se stane poraženým.³⁴ Výsledkem demokratizace může být A) setrvání starého režimu jako neschopnost dojít ke kompromisu, B) původní režim částečně pozměněn a uvolněn, C) demokracie bez garance, ačkoli se umírnění a reformní představitelé shodnou, stále jsou loajální k tvrdé linii, D) demokracie se zárukami, v níž se smluvně sjednají institucionální změny systému a vytvoří se časový plán předání moci z rukou jedné skupiny směrem

³² Nachází se na začátku přechodu a prochází jí procesy „otevření“, „přeformulování“ či „přestavba“. Fungují v něm stále původní instituce a struktury, proto se uvádí jako osobitý znak potenciální obnova původního režimu, Balík, S. Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii. In: Patnáct let od 17. listopadu 1989. 2005, s. 49 – 50.; Dvořáková, V., Kunc, J. O přechodech k demokracii. 1994, s. 82 – 90.

³³ Po zdárné liberalizaci pokračuje demokratizace – výstavba demokratických institucí, orgánů a zásad. Nastává ve chvíli vzájemných smluv uzavřených elitami i reformisty. Balík, S. Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii. In: Patnáct let od 17. listopadu 1989. 2005, s. 50.; Dvořáková, V., Kunc, J. O přechodech k demokracii. 1994, s. 91 – 102.

³⁴ Dvořáková, V., Kunc, J. O přechodech k demokracii. 1994, s. 77.

k opoziční formaci – „kulaté stoly“.³⁵ Československá liberalizace a demokratizace časově splývala. Umírnění komunisté se výměnou za původní exponenty dostali k moci, s čímž souhlasily reformní složky, které si nebyly vědomé měřítka závazků k radikální skupině uvnitř komunistického subjektu a jejich vzrůstajícímu nátlaku. Československá tranzice proběhla úspěšně a s demokratickými garancemi.³⁶ Nicméně komunisté byli legitimizováni, s označením strany a vedoucími funkcionáři, právě prostřednictvím pouhé režimní proměny. Listopadové revoluční události KSČ nezlíkvidovali, naopak oboustranná diskuse nad kulatým stolem s OF jim poskytla uchování *statu quo* v Parlamentu i ve vládě až do svobodných voleb v červnu 1990. Občanské fórum se neodvážilo požadovat zákaz nebo rozpuštění komunistické formace, byli si vědomi, že by to vyvolalo jen komplikace a vyostřené poměry.³⁷

3.1 Terry L. Karl a Philipp C. Schmitter

Typologie Terry L. Karl a Philippa C. Schmittera se zabývá *postupem* – multilaterální kompromis či unilaterální silové využití – a dílčími *představiteli* – elita nebo masa – uvnitř daného politického celku při přechodu k demokracii. Mezi transformační mezistupně řadí I. *pakt*, jakmile se vedení obou stran rozhodne vytvořit dohodu založenou na vzájemných ústupcích.

II. Opozice *vnucením* pomocí násilných instrumentů dosáhne změny politického systému, ovšem může dojít k III. *reformě* zdola a k ústupným manévřům ze strany státní moci za předpokladu lidové mobilizace, nikoli násilí. IV. Pro přechod *revolucí* je charakteristické uvedení všech revoltujících lidí a prostředků do pohotovosti a následné vítězství nad starými elitami. Původní garnitura je za použití nátlaku nahrazena novou. Tento poslední způsob většinou neústí ve zformování funkční a demokratické politické soustavy.³⁸

³⁵ Říchová, B. Přehled moderních politologických teorií. 2000, s. 254 – 255.

³⁶ Balík, S. Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii. In: Patnáct let od 17. listopadu 1989. 2005, s. 50.

³⁷ Loužek, M. Předlistopadový režim realistickými očima. In: Patnáct let od 17. listopadu 1989. 2005, s. 79.

³⁸ Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 153.; Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 113.

Vladimíra Dvořáková a Jiří Kunc umísťují Československo do *reformy*, jako výslednici vektorů masy a kompromisu, založeného na multilaterální strategii.³⁹ Politolog Miroslav Novák konstatuje, že Schmitter a Karl chápou československou transpozici jako reformu ve smyslu progresivnějšího komunistického režimu. Jeho struktury zůstaly téměř totožné, a prodělal pouze kosmetické úpravy, nikoli reálný přechod k demokratickému systému. Karl a Schmitter se domnívali, že se v tomto směru měli zabývat předně vnitřními činiteli transformace samotné a opomíjet měnící se mezinárodní okolnosti.⁴⁰ Avšak mezistátní vývoj významně působil na tranzitivní rozvoj, jak v Československu, tak uvnitř ostatních středo – a východoevropských zemí.⁴¹ Po srpnu 1968 se Praha stala bezpodmínečně závislou na rozhodnutích vydaných v Moskvě. A situace se nemohla zlepšit ani v ČSSR, alespoň ne do té doby, než se tuhý komunistický režim začal rozpadat v samotném Svazu sovětských socialistických republik (SSSR). Teprve poté se mohlo přistoupit k postupné transformaci. Novák tvrdí, že nebylo nutné se obávat ani tak přítomnosti sovětské armády, jako spíše příliš ploché a „sametové“ reakce na uvolňování režimu. Zejména pak v době, kdy bylo jisté, že se vývoj nedá zvrátit. Proto se podle něj mělo reformní uskupení pustit do vyjednávání daleko razantněji a nekompromisněji.⁴²

³⁹ Dvořáková, V., Kunc, J. O přechodech k demokracii. 1994, s. 63 - 69.; Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 111 – 121.

⁴⁰ J. J. Linz a A. Stephan ve své studii Problems of Democratic Transition and Consolidation uvádí, že vzhledem k přechodům v minulosti je možné nalézt tři typy ovlivňující mezinárodní situaci: 1) zahraniční politika země, 2) duch doby (Zeitgeist), 3) účinek šíření. Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 114.

⁴¹ Toto stanovisko obou autorů bylo mj. způsobeno tím, že se soustředili spíše na přechody režimů v Jižní Evropě (JE) a Jižní Americe (JA), při nichž doporučovali reformistům spolupracovat na tranzici s držiteli moci v maximální možné míře. Jinak by je mohly ohrozit skupiny, které se částečně také podílely na vládě země a zastrážovaly případnou opozici (armáda). V těchto oblastech (JA, JE) taktéž faktor zahraniční problematiky neměl podstatný vliv. Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 113 – 117.; Karl, T. L., Schmitter, P. C. From an Iron Curtain to a Paper Curtain. 1995.; Karl, T. L., Schmitter, P. C. The Conceptual Travels of Transitionologists and Consolidologists. 1994.

⁴² Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 111 – 121.

3.2 Guy Hermet, Jerzy J. Wiatr, Samuel P. Huntington

Miroslav Novák ve svém článku zpracovává teze výše uvedených společenskovědních autorů a snaží se srovnávat výsledky jejich klasifikace. Francouzský politolog a odborník v oblasti tranzitologie Guy Hermet⁴³ rozřídil transformace na skupinu *oktrojovaných, spoluřízených a vynucených*. Podle Nováka má s tímto rozdělením mnoho společného typologie polského politologa a sociologa Jerzyho J. Wiatra, v níž dělí politické přechody na typ *kontrolovaný otevřením*, kde nachází Novák shodu s oktrojovaným druhem, transformaci *dohodou* téměř korespondující se spoluřízeným typem, a přechod *kapitulací* shodující se přibližně s vynucenou tranzicí.⁴⁴ Na závěr Huntington člení demokratizační procesy na *přerod* jako období dohlížejícího otevření, kdy se do popředí snah o konstituování demokracie dostanou existující vládní skupiny stávajícího režimu. *Výměna* je zhruba ve shodě s přechodem dohodou, a přichází, jakmile je sesazeno staré zřízení a opozice se ujme ustavení demokracie. *Přeměna*, která se odehrává, pokud režim postoupí k demokratizaci za předpokladu vzájemného konsensu politických elit a opozičních skupin, více či méně odpovídá přechodu kapitulací.⁴⁵

Miroslav Novák pokládá Československo za příklad přechodu *kapitulací* (Wiatr) neboli *implozí*, spíše než za *vynucenou* transformaci (Hermet), a má velice blízko k typu *přeměny* (Huntington). Podstatnější úlohu právě u *kapitulace* v případě Československa hrály měnící se zahraničněpolitické události, mnohem více než celospolečenská zmobilizovaná masa a opoziční skupiny, které byly evidentní při pohledu na sovětské tanky, jež obsadily ČSSR od srpna 1968 až do roku 1990.⁴⁶

⁴³ Zkoumal a porovnával proces demokratizace na Španělsku a Polsku. Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 117.

⁴⁴ Tamtéž, s. 116.

⁴⁵ Huntington, S. P. Třetí vlna. 2008, s. 114 – 115. Autor se zde zabývá především tím, kdo v celém přechodu získává výraznější roli (původní držitelé moci nebo opoziční síly). Kromě toho třetí vlna je poslední vlnou demokratizace moderního světa, k němuž došlo mezi lety 1974 – 1990. Viz 3. Kapitola (Jak? Demokratizační procesy).

⁴⁶ Nálevka, V. Světová politika ve 20. století II. 2000, s. 182 – 189.

3.3 Herbert Kitschelt a kolektiv

Politolog Herbert Kitschelt, spolu se svými kolegy klasifikoval koncem 80. let 20. století tři druhy postkomunistických režimů středo – a východoevropských zemí: I. *byrokraticko – autoritářský*, II. *národně – akomodační*,⁴⁷ a III. *patrimoniální*.⁴⁸ Za pozoruhodný jev této kategorie však můžeme považovat vytvoření těchto typů na základě společenské situace uvnitř zkoumaných zemí před tím, než se představitelé jednotlivých komunistických stran ujali moci.⁴⁹ Spoluautoři uvedli Československo⁵⁰ (Česká republika) jako představitele *byrokraticko – autoritářského* druhu na základě aplikace jejich teorií, které jsme oddělily časově na fázi meziválečnou, období bezprostředně po uchopení moci komunistickou formací, cestu režimní přeměny, a transformační konsekvence v dalším systémovém vývoji.

A) *V období před převzetím moci komunistickou stranou* dosáhlo ČSSR spolu s tržním ekonomickým systémem i vysokého stupně industrializace, konaly se pravidelné svobodné demokratické volby, kde dostávala prostor myšlenková rozmanitost. Mobilizovaly se, jak střední vrstvy obyvatelstva, tak dělnictvo a rolnické nátlakové skupiny.⁵¹

B) *Způsoby komunistické vlády*: KSČ měla blízko k totalitárnímu modelu státostrany s byrokratickým aparátem, kde fungovala direktivní ekonomika,⁵²

⁴⁷ Tento termín z anglického originálu používá dvojice autorů Hloušek, Kopeček. Naproti tomu M. Novák se zmiňuje o druhu národně – přizpůsobeného komunistického režimu. Jako příklad lze uvést Chorvatsko, Maďarsko, Slovinsko. Kromě toho však Polsko skupina politologů řadí na pomezí byrokraticko – autoritářského a národně – přizpůsobeného režimu, spíše ovšem ke druhému typu. Hloušek, V., Kopeček, L. Nástupnické komunistické strany a jejich typologie. In: Rudí a růžoví. 2002, s. 18.; Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 118.

⁴⁸ Mezi patrimoniální systémy patří řada postkomunistických zemí vedená autoritářskou osobou, s převahou rolnického obyvatelstva a nedostatečnou společenskou vrstvou schopnou vyslovit nesouhlas s nedemokratickou vládou (Arménie, Moldavsko, Srbsko, Bělorusko, atd.). Kitschelt, H. (eds.). Post-communist party systems. 1999, s. 23 – 24, 39.

⁴⁹ Hloušek, V., Kopeček, L. Nástupnické komunistické strany a jejich typologie. In: Rudí a růžoví. 2002, s. 18.; Novák, M. Demokratický přechod a konsolidace. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 118 – 119.; Kitschelt, H. (eds.). Post - communist party systems. 1999, s. 21.

⁵⁰ Podle autorů české země a Slovensko prodělaly rozličný vývoj, což mělo dopad na odlišné vyvíjení KSČ a Komunistické strany Slovenska (KSS). Hloušek, V., Kopeček, L. Nástupnické komunistické strany a jejich typologie: In Rudí a růžoví. 2002, s. 19.

⁵¹ Země vesměs prodělaly liberálně – demokratickou zkušenost v meziválečné době. Kitschelt, H. (eds.). Post - communist party systems. 1999, s. 27.

⁵² V 70. a 80. letech 20. století SSSR nebyl schopen (kvůli státům plánované ekonomice) udržet krok se Spojenými státy v rámci technologických novinek. K čemuž se přidala další porážka – válka s Afghánistánem. Tyto události mimo jiné přiměly Sovětský svaz k tomu, že postupně poskytoval

technokratické experimenty s minimální odborností a vysokou stranickou disciplinou. Dále pak převládala silná hierarchie komunistického subjektu, který využíval často represe a odmítal názorovou pluralitu.⁵³

C) *Postup transformace*: Ačkoli držitelé moci zůstali jednotní a nekompromisní, v menší míře tolerovali, např. během Pražské jara 1968,⁵⁴ nebo až na konci 80. let 20. století se zlepšením politické situace po nástupu Gorbačova, artikulací opozičních zájmů.⁵⁵ ČSSR se dostala z komunistické nadvlády také prostřednictvím rozporných hlasů společnosti a její mobilizační schopnosti.⁵⁶ Proces režimního přechodu byl způsoben zhroucením pod tlakem kratších, ovšem ostřejších masových protestů.

D) *Důsledek transformace na demokratické instituce*: Za nejvhodnější volební soustavu v parlamentním systému, s limitovanými pravomocemi hlavy státu, byla určena uzavírací klauzule do dolní komory a zvolen poměrný systém.⁵⁷

znatelnější autonomii v politice dílčím satelitům. Kitschelt, H. (eds.). Post - communist party systems. 1999, s. 28 – 29.; Nálevka, V. Světová politika ve 20. století II. 2000, s. 193.

⁵³ Balance sil byla nakloněna komunistům, přestože v těchto zemích existovala občanská a politická mobilizace v meziválečné době, která se poté stala základem pro antikomunistické povstání. Komunistické strany tohoto typu režimu byly silně oddané diktatuře proletariátu, a ortodoxní ideologii marxismu – leninismu. Kitschelt, H. (eds.). Post - communist party systems. 1999, s. 26 – 27.

⁵⁴ Nálevka, V. Světová politika ve 20. století II. 2000, s. 21 – 22.

⁵⁵ Silní liberální demokraté, naopak slabší nacionalistická uskupení. Kitschelt, H. (eds.). Post - communist party systems. 1999, s. 37.

⁵⁶ Tamtéž, s. 30.

⁵⁷ Tamtéž, s. 36 – 37.

3.4 Dankwart A. Rustow

Teorie Dankwarta A. Rustowa rozlišuje, vzhledem k naší studii Československa, tři transformační etapy.⁵⁸ Jednotlivá údobí jsou vymezena časově a věcně, podle postupu směřujícího k ustálenému demokratickému systému.

I. Během *přípravné*⁵⁹ fáze vznikají nové elity (Občanské fórum), pro něž je daný problém zásadní a vytráčí se, teprve až opozice vytvoří demokratické řešení. Jde o etapu jako odezvu a reakci na potlačení studentské demonstrace bezpečnostními složkami komunistického režimu, a poté zformování protirežimního hnutí. Obě strany sporu čelí vzájemným konfliktům.⁶⁰ Jako hlavní znak této fáze Rustow považuje polarizaci názorů, nikoli pluralitu.⁶¹ Zatímco Občanské fórum otevřeně kritizovalo celou komunistickou strukturu, KSCM pozorovalo stále vzrůstající vliv opoziční skupiny, který vyvrcholil generální stávkou. Na závěr přípravné fáze přijalo komunistické vedení opozici k oboustranným jednáním, jelikož pochopilo, že použití násilí již déle není únosné a možné.⁶²

II. V průběhu *rozhodující*⁶³ etapy zprvu došlo k uvolnění režimu, nápravě nejruznějších bezpráví minulosti, k povolení svobodné opozice, rozšíření volebního práva, atd.⁶⁴ V tomto období došlo ke vzájemné shodě, úmluvě o vzájemném respektu mezi oběma tábory. Avšak postoje komunistů a opozičního uskupení se neustále v mnohém lišily – např. v postupu při jednáních či úpravách sporných programových bodů projednávajících přechod k demokracii. Hlavní pozornost se upínala na otázku sestavení dohod, v nichž se OF a komunisté měli názorově

⁵⁸ Rustow ve své klasifikaci dává na začátek fázi předpokladů a podmínek demokracie. V tomto typu hovoří o národní identitě, která musí být právě zde, aby předeslala další fáze demokratizace. Na druhou stranu načasování není natolik podstatné (mohlo jít o období před několika staletími). Autor mj. se socioekonomickými ukazateli uvnitř těchto předpokladů nepočítá. Pokud by se jednalo např. o dobu, jež dávno předcházela modernizaci, nemohla by být řeč o ekonomickém rozvoji. Rustow, D. A. *Transition to Democracy*. 1970, s. 350 – 352.

⁵⁹ 17. listopadu 1989 až 27. listopadu 1989. Ekonomické faktory mohou a nemusí hrát podstatnou roli. Rustow, D. A. *Transition to Democracy*. 1970, s. 352 – 355.; Bureš, J. *Občanské fórum*. 2007, s. 165.

⁶⁰ Spory produkují proces integrace a vytvářejí postupy pro jejich urovnání. Rustow, D. A. *Transition to Democracy*. 1970, s. 352 – 355.

⁶¹ Tamtéž, s. 354.

⁶² Bureš, J. *Občanské fórum*. 2007, s. 165.

⁶³ 28. listopadu 1989 až červen 1990. Fáze, kde a) demokratický obsah může být však náhodný, b) nebude představovat dohodu v nejdůležitějších záležitostech, c) i v budoucnu zůstanou rozdílné preference, d) by ujednání mělo být zprostředkováno jak politickým aktérům, tak občanům. Rustow, D. A. *Transition to Democracy*. 1970, s. 355 – 357.; Bureš, J. *Občanské fórum*. 2007, s. 165 – 166.

⁶⁴ Rustow, D. A. *Transition to Democracy*. 1970, s. 355.

sjednotit zejména ve věci procedurálního vývoje, který se orientoval především na splnění maximálního počtu úkolů. Uskutečnění těchto záměrů je však pracně vymahatelné, proto se snadno může stát, že proces tranzice se nakonec mnohdy neshodne s kritérii smluveného dokumentu.

Podle historických souvislostí v ČSSR tato etapa začala zásadními kroky, které přispěly k opravdovým změnám na cestě k demokracii. Šlo o oficiální přijetí⁶⁵ Občanského fóra premiérem Adamcem dne 28. listopadu 1989, přičemž prvotní slib o nulovém mocenském zásahu proti opozičnímu hnutí padl již před sedmi dny, do 10. prosince 1989. Tehdy byla nově sestavena první vláda s majoritou nekomunistů. Poté se vyjednaváči na komunistické a opoziční straně domluvili na tom, že vláda navrhne Federálnímu shromáždění, aby odhlasovalo zrušení tří ústavních článků v socialistické konstituci.⁶⁶ Nová ústava ČSFR nebyla až do zániku federace přijata.⁶⁷

Smluvená pravidla hry se nakonec realizovala, vláda národního porozumění byla jmenována, umírněný komunist Alexander Dubček zvolen předsedou FS, a Havel se stal prezidentem. Konec roku 1989 přinesl význačné obměny na vedoucích pozicích státních institucí.⁶⁸ Počátkem následujícího roku se reformisté vložili do transformace politického systému, zformování a schvalování moderních volebních zákonů či plánování prvních svobodných voleb.⁶⁹

⁶⁵ Na němž se obě strany dohodly, že Adamec do 3. prosince 1989 vytvoří návrh na nově složenou vládu a požádá prezidenta Husáka o jmenování, jež bylo později odmítnuto. Mimo jiné v ní měli zasednout i nestranní. Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 166.

⁶⁶ Ustanovení o monopolu komunistické moci, Národní fronta a KSČ v jejím čele, výuka marxismu – leninismu. Toto odstranění napomohlo k postupné pluralitě a demokratickému rozvoji ČSSR. Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 256 – 268.; Mareš, M. Česká republika. In: Politické strany ve střední a východní Evropě. 2002, s. 121.

⁶⁷ Mareš, M. Česká republika. In: Politické strany ve střední a východní Evropě. 2002, s. 121.

⁶⁸ Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 226 – 227.

⁶⁹ Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 166.; Suk, J. Labyrintem revoluce. 2003, s. 255 – 282 (část X. kapitoly).

(3) Během závěrečné fáze *navyknuti*⁷⁰ a samotného procesu demokracie probíhá soupeření mezi politickými subjekty ve volbách a mezi politiky usilujícími o vedoucí postavení v rámci těchto struktur. Nový režim funguje na principu pokusu a omylu.⁷¹ V této etapě si společnost i politické elity uvykly na chod všech elementů, které byly uzavřeny ve výše zmíněných úmluvách. Případné spory se řešily prostřednictvím vzájemného kompromisu. Úspěšnost této fáze se zvyšuje, pokud se v ní rozprostírá oblast pro názorovou rozmanitost, i v řešení sociálních otázek, či pro personální proměnu v institucích státu, tzn. osobnosti smýšlející demokraticky a postrádající návyky a břímě minulého režimu. Aby došlo k podobně příznivému průběhu, Dvořáková a Kunc se shodnou na poměrném proporčním volebním systému,⁷² přiměřeném pro země s podobným přechodovým vývojem.⁷³

Pomocí demokratických voleb, které se v Československu konaly poprvé svobodně přesně po čtyřiačtyřiceti letech, se mohly položit základní kameny nového ekonomického a politického systému. Populární subjekty v českých zemích (OF) i na Slovensku (VPN) splnily svůj kardinální úkol. Po postupných změnách a reformách tehdejšího komunistického režimu v listopadu a prosinci 1989 připravily zemi na první volby,⁷⁴ které byly referendem „(...) mezi politickou minulostí (komunistickou a obecně stranickou politikou) a politikou budoucnosti (demokratickou a občanskou)“.⁷⁵ Nicméně v programových dokumentech všech politických subjektů chyběla nezbytná konkrétní agenda zpracovávající návrhy ekonomických změn. Alespoň z tohoto hlediska tedy zatím volby nemohly přinést výraznější posun.

⁷⁰ Rustow, D. A. *Transition to Democracy*. 1970, s. 358 – 361.

⁷¹ Tamtéž, s. 358.

⁷² Rozhodnutí z 23. ledna 1990 o tom, že bude přijat poměrný volební systém (proti přání prezidenta Havla), se rovnalo povzbuzení pro existující stranické subjekty a pro zakládání nových stran. Dvořáková, V., Gerloch, A. (eds.). *Krystalizace struktury politických stran v ČR po roce 1989*. 1996, s. 57.

⁷³ Dvořáková, V., Kunc, J. *O přechodech k demokracii*. 1994, s. 103 – 110.

⁷⁴ Do nichž vstupovala opozice s heslem „Strany jsou pro straníky, OF je pro všechny“. Občanské fórum zvítězilo s vysokým předstihem – do Sněmovny lidu (SL FS) získala 68 (53,15% hlasů) z 99 křesel, do Sněmovny národů (SN FS) 50 (49,96% hlasů) ze 75 křesel, Českou národní radu (ČNR) zastoupilo 126 poslanců (49,50%) z celkových 200. Honajzer, J. *Občanské fórum*. 1996, s. 23 – 25.; Zisk KSČ nebyl neopomenutelný – jednalo se o 12 mandátů do SN FS (13,80% hlasů), 15 poslanců do SL FS (13,48% hlasů) a 32 mandátů (13,24% hlasů) do ČNR. Fiala, P., Hloušek, V. *Stranický systém ČR*. In: *Středoevropské systémy politických stran*. 2003, s. 16.; Volby roku 1990 do SN FS - <http://www.volby.cz/pls/sn1990/u610>, SL FS - <http://www.volby.cz/pls/sl1990/u610>, ČNR - <http://www.volby.cz/pls/cnr1990/u610> [cit. 2010-07-23].

⁷⁵ Suk, J. *Labyrintem revoluce*. 2003, s. 445.

Faktickou hranici lze u této fáze nalézt jen obtížně. V případě, že by se jednalo o přijetí Ústavy České republiky ukotvující veškeré relevantní principy stabilizovaného českého transformovaného politického systému, za skutečný konec bychom mohli považovat prosinec roku 1992. Jestliže však pracujeme s otázkou geneze stranického systému v České republice (ČR), je nutné posunout pomyslnou hranici do období, kdy se podařilo etablovat jednotlivé politické subjekty do parlamentních voleb roku 1998.⁷⁶

⁷⁶ Bureš, J. Občanské fórum. 2007, s. 166 – 167.

4. Transformační procesy v severovýchodní Evropě a přeměna KSČ v KSČM

Ačkoli k rozpadu Sovětského svazu došlo už před více než 20 lety, diskuse o komunistických stranách a postkomunismu jsou i nadále aktuální. Ve většině stranických systémů zemí někdejšího SSSR se po roce 1989 účelově rušily komunistické strany, aby se mohly zformovat jejich sociálně demokratické a socialistické alternativy, jež byly ochotny připustit vinu za minulý režim. V některých postkomunistických státech jsme ale zpozorovali velmi nízkou aktivní snahu o transformaci – Bulharsko, Rumunsko. V jiných případech se postkomunistické strany ustavily jako demokratická politická seskupení s jasnou podporou vlastní přeměny názvu, ale zejména ideologie – Maďarsko, Polsko.⁷⁷

V postkomunistické Evropě došlo k výraznějším změnám komunistických uskupení ve 14 zemích,⁷⁸ v pěti dalších⁷⁹ si obdobné strany ponechaly svůj marxisticko-leninský charakter. Česká republika se stala jediným představitelem konsolidované demokracie⁸⁰ z této druhé skupiny zemí, u které lze tvrdit, že má postkomunistickou a zároveň komunistickou stranu. Je však otázkou, jestli je možné Komunistickou stranu Čech a Moravy (KSČM) oprávněně nazvat „běžnou“ politickou stranou, která má své místo a účast v českém stranickopolitickém systému.

⁷⁷ Balík, S. Communist Party of Bohemia and Moravia and its Attitudes towards own History. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 140.; Kubát, M. Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 90.

⁷⁸ Albánie, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Chorvatsko, Estonsko, Jugoslávie, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Makedonie, Polsko, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko. Kubát, M. Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 90.

⁷⁹ Bělorusko, Česká republika, Moldavsko, Rusko, Ukrajina a od roku 2002 i Slovensko, kde se od Strany demokratické levice oddělilo konzervativnější levicové křídlo a prvně se dostalo do parlamentu. Tamtéž, s. 90 – 91.

⁸⁰ Jde o demokracii ustavenou, pevně ukotvenou a hlavně fungující demokracii, která splňuje veškeré demokratické principy. Fiala, P. Česká republika: transformující se nebo konsolidovaný politický systém? - www.cepsr.com/dwnld/fiala101.rtf [cit. 2010-07-23].

4.1 Období hledání transformačního postupu komunistické strany (1989 – 1993)

Zatímco ostatní relevantní politické subjekty se koncentrovaly na pokládání ideových základů svých stran a vyrovnání se s minulým režimem⁸¹ v prvních dnech po 17. listopadu 1989. Po potlačení výchozích pochybností o perspektivách komunistické strany s úmyslem zabránit odstranění KSČ, se v prosinci téhož roku konal mimořádný sjezd Komunistické strany Československa, na kterém se mj. nahradilo původní vedení strany, a byl přijat Akční program.⁸² Rovněž došlo k usnesení, že se kompetence federální KSČ rozdělí na Komunistickou stranu Čech a Moravy a Komunistickou stranu Slovenska (KSS).⁸³

Zpočátku 90. let 20. století byla komunistická strana na centrální úrovni v obtížném a nestabilním postavení. Hledala vlastní identitu, snažila se vyprostit z izolace, udržet si své postavení ve stranickém systému, a ujasňovala si, jakou strategii zvolí.⁸⁴ Pšeja vymezuje dvě stěžejní fáze s počáteční orientací komunistické strany: v první etapě do roku 1994 KSČM usilovala o znovuzískání ztracené

⁸¹ Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 131.; Nebo s otázkou, jak se vyrovnat se stále aktivní komunistickou stranou resp. jejími příduženými jednotlivci, organizacemi, jak popisovat historické momenty, jež předurčily současnost, nebo jak odstranit příslušníky komunistického režimu. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 285.

⁸² Například snaha transformovat komunistickou stranu v moderní demokratické uskupení, vytvoření právního státu na principech pluralitní demokracie, omluva celé společnosti za její stav, nezákonné činy, represe, odstup od stalinistických stranických, společenských praktik, vybudování demokratické a sociálně spravedlivé společnosti, atd. V ekonomice zavrhovali rozdělení majetku společnosti a jeho navrácení individuálním vlastníkům, prodej národního vlastnictví. I nadále populisticky zdůrazňovali absolutní rovnost mezi lidmi. Pšeja, P. Stranický systém České republiky. 2005, s. 100 – 101.; Gjuríčová, A., Kopeček, M. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. 2008, s. 92.; Balík, S. Communist Party of Bohemia and Moravia and its Attitudes towards own History. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 141.

⁸³ Toto rozhodnutí se uskutečnilo na zakládajícím shromáždění 31. března 1990. Později se KSČ přejmenovala na federální Komunistickou stranu Československa (KSČS). Gjuríčová, A., Kopeček, M. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. 2008, s. 92.; Balík, S. Communist Party of Bohemia and Moravia and its Attitudes towards own History. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 140.

⁸⁴ Zprvu mohla spolupracovat s jediným a bezprostředním partnerem – Sdružením pro republiku – Republikánskou stranou Československa (s předsedou M. Sládkem), s níž sdílela mnohá populistická témata: od boje proti Spojeným státům americkým (USA) a Severoatlantické aliance (NATO), Evropské unii (EU), přes hrozby sudetských Němců, ad. Drda, A., Dudek, P. Kdo ve stínu čeká na moc. 2006, s. 83 – 116.

legitimity a hledala svou identity, přičemž v tomto období prodělala Komunistická strana Čech a Moravy zostřené vnitrostranické spory a proces postupného štěpení.⁸⁵

Na prvním olomouckém sjezdu KSČM se v půli října 1990 ustavil program,⁸⁶ na jehož základě strana vyjádřila myšlenkovou spřízněnost s nekomunistickou levicí, a třebaže komunističtí představitelé do čela strany zvolili reformně orientovaného Jiřího Svobodu, do vedení se dostali daleko více konzervativně smýšlející a reformy odmítající aktéři.⁸⁷ V otázce změny názvu subjektu⁸⁸ se rozhodlo prostřednictvím vnitrostranického referenda⁸⁹ ve prospěch zachování dosavadního označení a identity „komunistické“⁹⁰ strany.

Na druhém prosincovém sjezdu roku 1992 byl přijat Kladenský program,⁹¹ který stranické shromáždění v Prostějově následujícího roku odsouhlasilo. Program vystihoval jednak nápadnější směřování KSČM k socialismu,⁹² a jednak označil 4

⁸⁵ 27. listopadu 1989 se od KSČ odštěpilo Demokratické fórum komunistů (DFK), které zavrholo politiku tehdejšího stranického vedení. Část DFK se přeměnila na Československé demokratické fórum (ČSDF), které sice kandidovalo v červnových volbách 1990, ale ve všech komorách nedosáhlo ani 0.5% hlasů. Zbylé DFK setrvalo jako součást KSČ. Pšeja, P. Stranický systém České republiky. 2005, s. 99-100.; Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 131 – 132.

⁸⁶ Kromě výše uvedených bodů přijatých na mimořádném sjezdu, se KSČM usnesla také na přijetí metodologického odkazu marxistické dialektiky a shodně s ním požadovala marxismus jako otevřený systém (spolupráce s nemarxistickou levicí); odmítala veškeré teze, jež z ní před listopadem 1989 učinily nedemokratické uskupení, dogmatismus; definovala vlastní identitu ve snaze vytvořit demokratickou sociální a spravedlivou společnost v sociálně právním státě. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 153 – 154 (viz 3. kapitola).

⁸⁷ M. Grebeníček, Z. Klanica. Pšeja, P. Stranický systém České republiky. 2003, s. 101.

⁸⁸ Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 132.; Kubát, M. – Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 92.

⁸⁹ Na jaře 1991 se vytvořila další reformní skupina Demokratická levice v KSČM, která měla v úmyslu pokus o podstatnější změny uvnitř strany včetně jejího názvu. Tento střet byl završen v září, kdy se v závěru téhož roku mělo hlasovat o názvu strany. Zvítězilo stranické křídlo, které požadovalo uchování stávajícího označení s téměř 80% výsledkem. Pšeja, P. Stranický systém České republiky. 2003, s. 101.; Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 131 – 132.

⁹⁰ Vznikla Federální rada federace KSČM a KSS, jejímž předsedou se stal M. Grebeníček. KSS se transformovala ve Stranu demokratické levice, jejíž činnosti fungovala odděleně ještě před rozdělením Československé federativní republiky. Federace obou stran (KSČS) zanikla 7. dubna 1992. Pšeja, P. Stranický systém České republiky. 2005, s. 184.; Kubát, M. – Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 91.; Komunistická strana Čech a Moravy <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2677&itmID=24002&chapter=1297> [cit. 2010-07-23].

⁹¹ Byl vnímán jako nekomunistický a strana jako „moderní“ namísto „demokratické“. Uvnitř KSČM se nacházely stále silné tendence komunistické ideologie 70. a 80. let. Gjuričová, A., Kopeček, M. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. 2008, s. 104.

⁹² Což ocenila konzervativnější část členské základny. Profil komunistické strany byl nyní srozumitelnější a orientoval se k rostoucí komunistické identitě. Výraznější změny v programatice na tomto sjezdu KSČM neschválila. Tamtéž, s. 105.

různé myšlenkové proudy⁹³ přítomné ve straně: *tradicionalistický*, který poukazoval na předlistopadovou Komunistickou stranu Československa,⁹⁴ *sociálně demokratický* byl sdružován s platformou Strany demokratické levice (SDL) uvnitř KSČM, *Samosprávný klub komunistů* orientovaný na myšlenkové zdroje působení strany, a *Demokratické fórum komunistů*.⁹⁵ Na tomto sjezdu Jiří Svoboda obhájil svoji pozici v čele strany a podpořil sociálně demokratický proud komunistického subjektu, který se ovšem záhy setkal s rozhodným vnitrostranickým nesouhlasem.⁹⁶

Konečný ideový střet se odehrál na třetím červnovém sjezdu Komunistické strany Čech a Moravy v roce 1993, kde byl novým předsedou zvolen konzervativní komunista Miroslav Grebeníček.⁹⁷ Grémium subjektu obsadili zastánci politiky, která se snažila navázat na komunistickou tradici a minulost.⁹⁸ Mimoto stranické shromáždění výslovně potvrdilo, že odsouhlasením modifikovaných stanov KSČM měly být ukončeny veškeré aktivity proreformních skupin uvnitř komunistické strany.⁹⁹ Tato skutečnost způsobila odchod stoupenců platform usilujících o razantní změny v komunistické straně, kteří usoudili, že KSČM promarnila jedinečnou šanci na vlastní přeměnu v moderní pluralitní levicovou stranu.¹⁰⁰

⁹³ Většina tradicionalistů, stoupenci marxismu – leninismu (tyto dva první proudy stály myšlenkově blíže) vystoupila proti menšině neokomunistů a modernizátorů usilujících o „novou demokratickou levice“. Handl, V. *The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party*. 2005, s. 5.

⁹⁴ Tento proud představoval postarší členy nižší a privilegované vrstvy před 17. 11. 1989. Dvě třetiny ve straně působily přes 40 let, převážná část nedbala teorie ani praktických hledisek a chovala se podle tradičního úzu marxisticko-leninské ideologie (princip třídního boje, antikapitalistická a antiimperialistická solidarita). Avšak vyhledávala klasické rysy minulosti (oddanost k Rusku, inklinování více k Číně, KSČ, odmítání Západu) a symboly (název strany, vazba k Marxovi, Leninovi, atp.). Komunisté chtěli zachránit a udržet tyto hodnoty, bez nichž by se po 1989 neobešli. Gjuríčová, A., Kopeček, M. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. 2008, s. 105.

⁹⁵ Pšeja, P. *Stranický systém České republiky*. 2003, s. 99 – 103.

⁹⁶ Přesto, že program komunistů a sociálních demokratů se shodoval ze 70 – 80%v porovnání programových stanovisek před listopadem 1989 (došlo ke znatelnému pokroku směrem k socialistickým subjektům západní Evropy). Konzervativní uskupení odsoudilo zásadní obrat směrem k dekomunizaci strany. Šlo o konec započaté sociálnědemokratické resp. eurokomunistické levicové linie a odklon od nového pojetí levice. Gjuríčová, A., Kopeček, M. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. 2008, s. 105.

⁹⁷ J. Svoboda již nekandidoval, stal se poté řadovým členem sociálně demokratické strany. Pšeja, P. *Stranický systém České republiky*. 2005, s. 185.; Mareš, M. *Reformists versus Dogmatists*. In: *Trajectories of the Left*. 2005, s. 132 – 133.

⁹⁸ Např. již výše zmíněný konzervativní komunista Z. Klanica.

⁹⁹ Pšeja, P. *Stranický systém České republiky*. 2003, s. 102 – 103.

¹⁰⁰ Jednalo se například o seskupení kolem J. Mečla, které založilo Stranu demokratické levice (SDL), či skupinu poslanců pod vedením J. Ortmana kolem Levého bloku (LB), která zakládala politickou stranu se stejným označením – Strana levého bloku (SLB). Vypjaté vztahy mezi KSČM a Stranou

4.2 Období stabilizace a růstu KSČM (1994 – 2004)

V následujících letech se KSČM prezentovala jako jednolitý politický subjekt,¹⁰¹ který se soustředil na upevňování svých mocenských pozic v systému českých stran. Na čtvrtém sjezdu (Liberec) v prosinci 1995 komunistický subjekt prosadil silnější zaměření strany ke společenské transformaci směrem k socialismu.¹⁰² Nejdříve komunistický subjekt upřednostňoval stranické vazby vzájemně konkurující povahy, až po jisté době se KSČM a Česká strana sociálně demokratická (ČSSD)¹⁰³ na sebe obrátily s návrhem oboustranné spolupráce.¹⁰⁴

Pokusy o reformu Komunistické strany Čech a Moravy skončily na pátém sjezdu v prosinci 1999 ve Žďáru nad Sázavou. Vnitrostranické rozpory byly překonány, a třebaže se jimi strana oslabil, ve skutečnosti se tímto procesem zcela očistila a zbavila opozičního úsilí (sociálně) demokratizovat tuto politickou formaci.¹⁰⁵ Místo toho reagovala upuštěním od konzervativní tendence a snahou

demokratické levice i Levým blokem vyvrcholily 31. května 1994 zánikem Levého bloku jako bývalé koalice. Pšeja, P. *Stranický systém České republiky*. 2005, s. 102 – 108.; Gjuríčová, A., Kopeček, M. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. 2008, s. 99.; Mareš, M. *Reformists versus Dogmatists*. In: *Trajectories of the Left*. 2005, s. 133.

¹⁰¹ Strach a nespokojenost v členské základně vyvolávala myšlenka náhlé politické změny zapříčiněné antikomunistickými náladami či převažujícím liberálně konzervativním celospolečenským kontextem a samozřejmě vysoký věk. KSČM scházela odvaha k otevřené nadstranické debatě o transformaci, sebekritické úvaze nad sebou samotné. Viděla v tomto postupu hrozbu komunistické celistvosti. Gjuríčová, A., Kopeček, M. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. 2008, s. 93 – 95.

¹⁰² Počáteční výstup pocházel z Kladenského programu, který doplnila záměry „nového“ socialismu založeného na poučení se z minulosti, stranickém ustrnutí nebo neúspěchu, taktéž měla v úmyslu pokročit od socialistické až ke komunistické genezi společnosti. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). *Komunismus v České republice*. 1999, s. 127 – 138.

¹⁰³ Po revoluci 1989 používaný název strany Československé sociální demokracie byl na sjezdu roku 1993 pozměněn na Českou stranu sociálně demokratickou. Pšeja, P. *Stranický systém České republiky*. 2005, s. 95 – 99.

¹⁰⁴ Ačkoli se ČSSD oficiálně distancovala od vládní spolupráce s KSČM prostřednictvím Bohumínského usnesení z roku 1995, následující rok s nimi jednala v parlamentu a shodli se např. po finanční či mocenském stránce (co jednotlivým stranám vyhovovalo). Zeman dovršil spojení podporou raději komunistických (KSČM podporovala zase sociálně demokratické) než středopravých kandidátů v senátních volbách 1996. Podobné alianční tendence KSČM s ČSSD pokračovaly i za dalšího předsedy V. Špidly. Špidlova spolupráce komunistům napomohla k dosavadnímu trumfu se ziskem 18.5% hlasů (volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 2002 – viz níže). Především však KSČM poprvé po revoluci získala vysokou ústavní pozici místopředsedy Poslanecké sněmovny v ČR. Paradoxně s odporem pohlížela sociální demokracie na Občanskou demokratickou stranu, nikoli na komunisty. KSČM byla atakována částí sociálně demokratické názorové skupiny, která s touto tzv. extremistickou stranou nechtěla mít nic společného, ale spolupráce nepřestávala. Drda, A., Dudek, P. *Kdo ve stínu čeká na moc*. 2006, s. 104.; Mareš, M. *Reformists versus Dogmatists*. In: *Trajectories of the Left*. 2005, s. 133.; Handl, V. *The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party*. 2005, s. 2 – 9.

¹⁰⁵ Pšeja, P. *Stranický systém České republiky*. 2005, s. 108 – 109.

modernizovat se a zaujmout nespokojené voliče ČSSD.¹⁰⁶ Nicméně s nástupem Grebeníčka strana odstoupila od této orientace a naopak se distancovala od proreformních členů a jejich idejí.¹⁰⁷ Jakmile komunistický subjekt získal v parlamentních volbách 2002 18.5% hlasů,¹⁰⁸ potvrdil stávající konzervativní proud i oslabení moderního uskupení na šestém sjezdu 2004¹⁰⁹ v Českých Budějovicích, kde se taktéž rozhodlo o vypracování socialistické vize.¹¹⁰ Přesto však KSČM vnímala, že by se změnám neměla dále vyhýbat, vzhledem k demografickým důvodům a vývoji globalizace, respektive evropeizace. Reformní křídlo usilovalo o to, aby se po tomto konsolidačním období strana vrátila ke druhé transformační etapě.¹¹¹ Konzervativní skupina v KSČM nechtěla připustit přeměnu, přesto musela jednat pragmaticky, aby se na ní nepohlíželo jako na radikální subjekt.¹¹²

¹⁰⁶ Nespokojenost s ČSSD jako aktéra pochybné opoziční smlouvy. Handl, V. *The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party*. 2005, s. 3.

¹⁰⁷ Např. M. Ransdorf, J. Dolejš, Z. Rujbrová, V. Balín, ad. Gjuričová, A., Kopeček, M. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. 2008, s. 93.

¹⁰⁸ Za tento výsledek KSČM od státu získala doposud nejvyšší volební příspěvek.

¹⁰⁹ Volby do Evropského parlamentu (EP) roku 2004 pro Komunistickou stranu Čech a Moravy znamenaly další růst. Z vysoké volební neúčasti (71.7%) mohla opět vytěžit nejvíc KSČM jako druhá nejsilnější strana za Občanskou demokratickou stranou se ziskem 20.3%. Volby do EP 2004 - <http://www.volby.cz/pls/ep2004/ep11?xjazyk=CZ> [cit. 2010-07-23].

¹¹⁰ Vytváření návrhu trvalo dlouho a nestmelilo stranu. Handl, V. *The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party*. 2005, s. 6.

¹¹¹ Nižší než předpokládaný volební výsledek ve volbách do zastupitelstev krajů (19.68% hlasů – o 1.5% méně) částečně způsobil, že nebyla ani přizvána do koalice v žádném krajském zastupitelstvu. Volby do zastupitelstev krajů 2004 –

<http://www.volby.cz/pls/kz2004/kz62?xjazyk=CZ&xdatum=20041105> [cit. 2010-07-23].

¹¹² Takže v září 2005 Grebeníčka nahradil V. Filip v čele KSČM. Gjuričová, A., Kopeček, M. *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. 2008, s. 94.; Handl, V. *The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party*. 2005, s. 7.

5. Struktura KSČM

I. sjezd KSČM přijal na podzim roku 1990 Organizační řád, který se stal prvotinou mezi komunistickými předpisy. V tomto dokumentu nejsou striktně popsané paragrafy jako v následujících Stanovách, což je dáno jejich vzájemným sdružováním do společných celků a rovněž nedostatečnou propracovaností. Při srovnání standardních stanov a Organizačního pořádku komunistické strany lze uvést několik rozdílů. Jedná se například o cyklus konání sjezdu – v původním textu je zaznamenána perioda 1 až 2 let, ve Stanovách se však píše o 4 letech. Zatímco v současné době vykonává podobnou funkci efektivnější rozhodčí komise. Dřívější stranická ustanovení obsahovala dohadovací komisi, jejíž pouhá skupina členů, nikoli jednotlivci, mohla oponovat většinovému postoji.¹¹³

Prostřednictvím stanov strany lze posuzovat vnitřní organizaci Komunistické strany Čech a Moravy. Jako elementární dokument považujeme seznam pravidel přijatý na III. sjezdu komunistické strany v červnu 1993, který se schvaloval v téměř totožné verzi na dalším společném shromáždění během prosince 1995.¹¹⁴ Následující přepracování systémových pravidel, která ovšem neměla radikální vliv na komunistickou soustavu a charakter tehdejších stanov z roku 1993, bylo učiněno na V. sjezdu strany v prosinci roku 1999.¹¹⁵ Došlo hlavně k ustavení krajských rad jako čtvrtého stupně v komunistické organizační struktuře či včlenění institutu vnitrostranických voleb s cílem určit, kteří kandidáti budou umístěni na listinu do zastupitelských sborů.¹¹⁶

Dále se zvýšily kompetence Ústředního výboru (ÚV), který se od té doby vyslovoval k navrhovaným předsedům okresních výborů, krajských rad, popř.

¹¹³ O rozhodčím řízení viz níže. Na další nuanci poukazuje Organizační řád, který zdůrazňoval součinnost KSČM s levicově zaměřenými dětskými, mládežnickými spolky. Zatímco současná organizační pravidla takové nastavení postrádají.

Stanovy KSČM - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].; Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, 171 – 177.

¹¹⁴ Oficiálně se hovoří o stanovách z roku 1995. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, 171 – 177.

¹¹⁵ Avšak podstatnější změny předpisů se očekávaly na VI. sjezdu roku 2004. Tamtéž.

¹¹⁶ Nebo se přeformulovaly nepřesnosti a provedly okrajové úpravy. Zavedení principu těchto kandidátních listin se KSČM zapojila mezi ostatní politické skupiny. Tamtéž.

k předsedům a místopředsedům parlamentních klubů.¹¹⁷ Tyto dílčí změny neměly zásadní vliv na komunistické stanovy, avšak patří k těm nejdetailněji sepsaným ve srovnání s dalšími politickými formacemi.¹¹⁸

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Kubát, M. Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 94 – 95.

5.1 Stručný popis stanov

Komunistická strana Čech a Moravy Stanovy dělí do deseti oddílů, přičemž každý z nich je dále strukturován do paragrafů s čísly, dále se skládá z bodů členěných podle abecedního pořádku. Jednotlivé oddíly sestávají: (A) Název, územní působnost a sídlo KSČM, (B) Programový a charakter strany, (C) Členství v KSČM, (D) Základní práva a povinnosti člena KSČM, (E) Vytváření a činnost orgánů KSČM, (F) Vnitřně organizační jednotky (struktura) KSČM, (G) Jednání jménem KSČM, (H) Zásady hospodaření KSČM, (I) KSČM v pluralitním politickém systému, (J) Závěrečná ustanovení.¹¹⁹ Tímto pečlivým rozčleněním stanov poukazuje komunistická strana na maximální snahu organizace po všech stránkách činnosti politického subjektu. Některé výše zmíněné oddíly by případně mohly být sjednoceny do jednotné skupiny.¹²⁰ Stanovy se přesto celkově přijímají za hodnotně upravený a významný soubor předpisů.

Sepsání prvního oddílu je dáno povinností ze zákona, zde se tedy komunistická formace shoduje s jinými politickými uskupeními. O druhé části lze tvrdit přibližně to samé, až na jistou výhradu, pokud vynecháme komunistický programový záměr socialismu, nalezneme zde jednak prohlášení o snaze Komunistické strany Čech a Moravy být masovou¹²¹ politickou stranou, a jednak fungovat na bázi autonomních principů. Toto úsilí u jiných stran a hnutí v ČR nalézáme jen mimořádně.¹²²

Třetí bod charakterizuje podmínky vzniku a zániku členství, za jakých okolností ho lze nabýt, jaké orgány jej řeší, včetně velice detailního popisu lhůt pro odvolání, což je pozitivní znak. Nicméně vzhledem k minulosti KSČM zní trochu

¹¹⁹ Stanovy KSČM - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit 2010-07-23].

¹²⁰ Například třetí, čtvrtý popřípadě pátý a šestý oddíl. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). *Komunismus v České republice*. 1999, s. 172.

¹²¹ V 50. letech 20. století politolog M. Duverger analyzoval vznik a vývoj politických stran, kladl důraz na jejich organizační strukturu a rozlišoval mezi „elitními“ a „masovými“ subjekty. Politika se stala působištěm nejen pro privilegované, dokonce však začali participovat střední a nižší sociální skupiny, což předurčilo počátky celostátně organizovaných politických formací. Navíc vznikaly strany zdola, které artikulovaly a politizovaly potřeby a zájmy těch méně privilegovaných, s čímž souvisela masovost a úsilí zavést všeobecné volební právo, účastnit se rozhodování v institucích státu. Masové formace se vyvíjely jako *centralizované, disciplinované, ideologické a agresivnější* k politické soustavě. Čili zprvu byl tento typ strany (socialistické) logicky spojován s radikálním až antisystémovým postavením. Klíma, M. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. 1998 (viz I. kapitola – Stranické teorie a typy stran).

¹²² Stanovy KSČM, oddíl II., § 4, <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

ironicky paragraf 6 o neslučitelnosti propagace hnutí k potlačování práv a svobod občana nebo činnosti v rozporu s Listinou základních práv a svobod.¹²³

Čtvrtý oddíl se věnuje souboru práv a povinností člena KSČM co do typu aktivního a pasivního práva, respektive je komunistickému představiteli umožněno na jednáních těles komunistické formace kritizovat libovolného člena nebo orgán KSČM.¹²⁴

Čtrnáct paragrafů obsažených v pátém úseku stanov Komunistické strany Čech a Moravy pojednává o tom, za jakých podmínek se vytvářejí stranické orgány a charakter jejich fungování. Vedle důrazu na původ všech rozhodnutí v KSČM z vůle členů,¹²⁵ zahrnuje tento oddíl mj. institut vnitrostranického referenda,¹²⁶ což je zvláštnost, která se u jiných uskupení stranickopolitického systému ČR neobjevuje. Poskytuje členům strany oprávnění, o jakém problému budou společně rozhodovat. Toto znamená vzhledem k pevné organizační hierarchii a dřívějšímu centralistickému principu KSČ značný krok vpřed. Přesto je však vertikální princip uspořádání více než zřetelný.¹²⁷

Další podnětné nařízení spočívá v tom, že se vzájemně neslučuje pracovní působení ve výkonných a dozorčích orgánech na téže rovině.¹²⁸ To samé však nezakazuje např. na centrální a místní úrovni zároveň, a to může být v rozporu s demokratickým usnášením uvnitř strany.

Z celého textu je nejobsáhlejší šestý díl, zabývá se vnitrostranickou organizací a jejími povinnostmi ve všech třech rovinách popsanych v jednotlivých úsecích – místní, okresní a celostátní. Nejnižší stupeň uspořádání řídí základní

¹²³ Viz Stanovy KSČM, oddíl III., §6 <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹²⁴ Zajímavá část stojí v paragrafu 22, kde má představitel strany mj. získávat pro program KSČM další stoupence, prohlubovat své politické znalosti, veřejně rozšiřovat levicové myšlenky, vysvětlovat politiku komunistické strany přímo mezi občany, kooperovat s levicovým hnutím a usilovat o demokracii a sociální spravedlnost. Stanovy KSČM, oddíl IV., část A, §16 a část B, §22 <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹²⁵ Stanovy KSČM, oddíl V., § 25 - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹²⁶ Stanovy KSČM, oddíl V., § 35 - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [23[cit. 2010-07-23].; Gjuričová, A., Kopeček, M. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. 2008, s. 103.

¹²⁷ Výše zmíněný Institut byl zakotven od roku 1990 uvnitř Organizačního řádu KSČM. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 173 – 174.

¹²⁸ Stojí zde, že „na stejné úrovni funkce člena revizního nebo rozhodčího orgánu s funkcí ve stranickém řídicím orgánu“ nelze spojit. Stanovy KSČM, oddíl V., § 27 - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

úsecích – místní, okresní a celostátní. Nejnižší stupeň uspořádání řídí základní organizace (ZO) s minimem 3 představitelů,¹²⁹ jejímž hlavním orgánem je členská schůze ZO s vedoucím předsedou a výborem.¹³⁰ Předstupeň celostátní úrovně představuje okresní správa. V čele vrcholného stranického orgánu stojí okresní konference scházející se každé dva roky. V mezidobí je řídicím orgánem okresní výbor (OV), který je ve stanovách detailně popsán.¹³¹ Okresní organizace se mohly seskupovat do regionálních útvarů. Až na šestém sjezdu KSČM v roce 2004 došlo k ukončení procesu přechodu od třístupňového uspořádání a k vytvoření čtvrté roviny stranické organizace. Členové strany mohli místo regionálních jednotek formovat krajské rady s výkonnými kompetencemi.¹³² Na ústředí komunistické strany se svolává sjezd jednou za čtyři roky, to znamená delší interval svolání než u jiných subjektů. Zatímco výkonný výbor plní úlohu výkonného orgánu nejvyššího Ústředního výboru Komunistické strany Čech a Moravy (ÚV KSČM). ÚV má poměrně rozsáhlá oprávnění, přísluší mu mj. výběr místopředsedy strany.¹³³ Mezi hlavní kompetence stranického sjezdu náleží volba členů nebo předsedy význačné ústřední komise – revizní a rozhodčí.¹³⁴

¹²⁹ Pokud není možné vytvořit na daném místě základní organizaci, nahrazuje ji a zastupuje „stranická skupina“ nebo „důvěrník“. Stanovy KSČM, oddíl VI., část A, §41 – <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹³⁰ Stanovy KSČM, oddíl VI., část A, § 42. Základní organizace se taktéž mohou spojovat do místních, okrskových či oblastních výborů či rad. Část A, §46 – <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹³¹ Zajímavostí lze považovat nařízení, v němž je upraveno odvolání předsedy OV (voleného konferencí, která je k výboru nadřízená) prostřednictvím dvoutřetinové většiny OV, pokud se na ně obrátí s tímto požadavkem alespoň jedna třetina ZO. Stanovy KSČM, oddíl VI., část B, § 52 c - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹³² KSČM (spolu s ČSSD) fungovala v 90. letech na třístupňové organizační správě až do VI. sjezdu komunistické strany, který přijal nové stanovy, kde se upravovala územní překrývání regionální úrovně s Vyšším územně správním celkem (VÚSC) zřízenými od 1. ledna 2000. Obsahové materiály VI. sjezdu KSČM, <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=2859&item=24140&category=> [cit. 2010-07-23].; Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 175.

¹³³ Což nepovažujeme za běžné – u odlišných stran volbu místopředsedů má v pravomoci vrcholný orgán úměrný sjezdu KSČM. Stanovy KSČM, oddíl VI., část C, §58a – <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].; Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 174 – 176.

¹³⁴ Rozhodčí výbor pracuje jako nezávislý orgán objasňující nesrovnalosti mezi stranickými systémy a členy KSČM. Není také odpovědný za výklad předpisů. Ovšem stanovy přesně nedefinují, kdo má vykonávat tyto (rozhodčí, revizní) funkce, které by neměly být na sobě závislé. Stanovy KSČM, oddíl V - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

U sedmého oddílu Organizační řád uvádí, „(...) v jakých záležitostech (...) a rozsahu“ ÚV KSČM „jménem strany navenek jednájí“ jeho „místopředsedové nebo jiní funkcionáři organizačních jednotek“.¹³⁵

Osmá část zahrnuje sedm paragrafů, které upravují způsoby, jimiž přichází finanční podpora do strany, práva a povinnosti orgánů a jednotlivých složek organizace KSČM v rámci hospodaření a výše majetkových závazků vůči straně.¹³⁶ Předposlední oddíl definuje stranickou úlohu ve společnosti. Náplň deváté části se neshoduje s označením tohoto úseku, popisuje totiž parlamentní či zastupitelské spolky s jejich funkcemi.¹³⁷ Poslední desátá část vychází ze zákona a informuje mj. o povinnostech, které nastanou, pokud zanikne Komunistická strana Čech a Moravy nebo některé z jejích organizačních útvarů.¹³⁸

Organizační struktura Komunistické strany Čech a Moravy je založena na vertikálním principu. Tato struktura vazeb jednoduše znemožňuje vznik a vývoj názorově rozporných uskupení v komunistické straně. Dalším rysem komunistických stran je centralistická soustava (komunisty vžitý termín „demokratický centralismus“ zůstal zachován), která si zakládá na tom, že ústředí zjistí postoje členské základny, ještě než stanoví svá rozhodnutí. Politický subjekt se poté snaží zaručit jejich dodržování. Systém buněk byl zrušen, podle zákona o politických stranách z roku 1991 by ani nemohl být funkční.¹³⁹ Vstup do strany je volný, pro přijetí rozhodne kladně nebo záporně příslušná základní organizace KSČM. Strana je poslanci a senátorovi nadřazena.¹⁴⁰

¹³⁵ Stanovy KSČM, oddíl VII - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹³⁶ Jako jisté specifikum zmiňme například peněžní příspěvek od členů komunistické strany, který stanovy vymezují přímo v 0.5% čistého členského příjmu, třebaže se ustáleně představují u dalších politických uskupení naopak konkrétní hodnoty kolísající u důchodců či studentů. Stanovy KSČM, oddíl VIII. - Stanovy KSČM, oddíl V - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].; Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 176.

¹³⁷ Stanovy KSČM, oddíl IX. - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹³⁸ Stanovy KSČM, oddíl X. - <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].

¹³⁹ Zákon o sdružování v politických stranách a v politických hnutích 424/1991 Sb. §5, odstavec 3 - <http://www.pravnik.cz/uplna-zneni/uz-87.html> [cit. 2010-07-23].

¹⁴⁰ Kubát, M. Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 95.

6. Organizace spolupracující s KSČM

Zpočátku je nutné zmínit, že mnoho organizací, které prohlašovaly ochotu ke kooperaci a následně ji uskutečnily, již zaniklo. Popřípadě se jejich působnost zcela nebo zčásti utlumila.¹⁴¹ Organizovaná uskupení se lišila svým charakterem, postupem a intenzitou spolupráce.¹⁴² Celá 90. léta 20. století se přistupovalo ke komunistické formaci jako k politicky izolovanému subjektu, a tak jiné strany vnímaly organizace přidružené ke KSČM jako rovněž antisystémové anebo extremistické.¹⁴³ Komunistická strana potřebuje strategicky oslovovat konkrétní skupiny voličů. Jedná se o mládežnickou věkovou kategorii nebo zlomek populace nespokojený s vlastním společenským postavením. Do této zájmové sféry KSČM však řadíme i myšlenkové stoupence kulturních, proslovanských, vlasteneckých, aj. spolků.¹⁴⁴

6.1 Vnitrostátní spolupráce

Za všechna sdružení, která se věnují,¹⁴⁵ respektive vzdělávají zlomek loajální mladé populace, je vhodné zmínit právě Komunistický svaz mládeže (KSM).¹⁴⁶ Obecně se tento subjekt často nestává předmětem mediální pozornosti, proto může pronášet extrémističtější výroky, než samotná komunistická strana.¹⁴⁷ Jedná se o

¹⁴¹ Levá alternativa, Demokratická strana Československa či Hnutí za sociální spravedlnost. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). *Komunismus v České republice*. 1999, s. 191 – 203.

¹⁴² Jednalo se např. o hnutí (Hnutí 90 nebo Hnutí za sociální spravedlnost), politické strany (Důchodci za životní jistoty, aj.), různá občanská sdružení, ale mj. i uskupení těch, kteří přispívali do spřízněných nakladatelství či novin. Tamtéž.

¹⁴³ Nicméně Michal Mazel tvrdí, že ne všechny tyto skupiny nutně musejí mít něco společného s extremismem, nesystémovým jednáním či politickou povahou. Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ KSČM dávají přednost mladým, jelikož jsou si vědomi toho, že jejich generace už nebyla přítomna tlaku, který vyvíjeli komunisté na činnost těchto sdružení pro mladistvé. Z čehož vyplývá, že nejsou soudní, ve skutečnosti naopak snadněji ovlivnitelní komunistickými sliby a stanovisky KSM. Tamtéž.

¹⁴⁶ Při komunistické organizaci v Brně se schází Klub mladých, který např. připravuje cizojazyčné kurzy a diskutuje na sociálněpolitická témata. K dalším organizacím patří mj. Svaz mladých komunistů Československa, ad. Tamtéž.

¹⁴⁷ Přesto se KSČM nebrání volbě silnějších slov např. na mítincích během oslav Svátku práce či na státní svátek 28. října, kde chybí mediální pokrytí a komunisté (neoficiálně) prohlašují mnohem ostřejší a radikálnější slova. Balík, S. *Communist Party of Bohemia and Moravia and its Attitudes towards own History*. In: *Trajectories of the Left*. 2005, s. 144 – 146.

nezávislé, dobrovolné, mládežnické sdružení několika set mladých komunistů, jehož počátky se datují od roku 1990. Vychází z učení Marxe, Engelse, Lenina aj. myslitelů komunistického směru. KSM zdůrazňuje nutnost porážky kapitalismu revoluční formou a snaží se o výstavbu socialistické a konečně komunistické společnosti.¹⁴⁸ V letech 1992 – 1993 byla eskalací rozporů uvnitř KSČM ovlivněna i tato mládežnická organizace. V té době byli zvoleni do čela KSM tři zástupci odlišných názorových seskupení. *Komunistický proud* požadoval zachování označení „komunistické“ strany a usiloval i nadále o úzkou spolupráci politiky a nepolitické činnosti za účelem agitace mladých.

Reformisté, kteří se poté přetělili do SDL či SLB, se naopak bránili propojení s politikou a usilovali o změnu názvu KSM na Demokratickou mládež nebo Svaz klubu mládeže.

Naproti tomu se *radikální část* Svazu chtěla vydat po cestě trockistů či kooperovat s romskými sdruženími do doby, než se od Komunistického svazu oddělila.

Vyvíjení KSM se s vývojem komunistické strany od odchodu reformního proudu v 1993 v podstatě shoduje. Výjimku tvoří programová část. Komunistický svaz mládeže je daleko ostřejší a značně populistický (KSČM o trochu méně) ve svých prohlášeních.¹⁴⁹ V období pátého sjezdu Komunistické strany Čech a Moravy roku 1999 se KSM pokusila o aktivizaci a podporu marxisticko – leninské části strany.¹⁵⁰ Vedení komunistické strany si udržovalo pouze mírně negativistický postoj

¹⁴⁸ Kdo jsme - http://www.ksm.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=74 [cit. 2010-07-23]. Navíc KSM byla ve spojení s krajně levicovými uskupeními (anarchisty a trockisty) – např. Levou alternativou. Od roku 1998 začala spolupráce komunistické strany a později také KSM s podobně orientovanou revoluční skupinou Socialistickou organizací pracujících. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 193 – 198.

¹⁴⁹ Kromě toho, že chce bojovat za projevy kapitalismu (xenofobie, fašismus, nacionalismus, atp.), sociálně spravedlivou společnost (nejen mimo parlament), spojit mládež jednoho socialistického celku a zbavit se kapitalistického systému. Vyžaduje bezplatné zdravotnictví, základní a střední školství, na terciárním vzdělávání se chce buď spolupodílet, nebo jej celkově finančně pokrýt, platit na děti dotace a přídatky, zavrhuje naše spojenectví v NATO (jako zločinecké organizaci). Na druhou stranu zastává politiku komunistické strany a hodlá veřejně odsuzovat jakoukoli odchylku od oficiální komunistické cesty ke spravedlivé společnosti. Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 209 – 210.

¹⁵⁰ Podle KSM byl komunistický subjekt rozpolcený na dva proudy: 1) marxisticko – leninský (komunistický), kterého pokládal spíše za zpátečnického, a 2) liberální uskupení týkající se zejména středního a vyššího vedení strany. Tamtéž.

ke vstupu do evropských struktur, zatímco KSM Evropskou unii zavrhovalo radikálněji.¹⁵¹

Mezi organizace, se kterými si KSČM uchovala pevnou vazbu, řadíme Odborová sdružení Čech, Moravy a Slezska, Českomoravskou komoru odborových svazů,¹⁵² dobrovolné nestranické a občanské sdružení Výbor národní kultury,¹⁵³ protiněmecký a nacionalistický Klub českého pohraničí,¹⁵⁴ Levicové kluby žen, aj.¹⁵⁵

Dalším významným přidruženým prvkem KSČM jsou *tiskoviny* – radikální ostravský deník Naše pravda, Nový zítřek z Královéhradecka, severočeská Pravda, časopis Alternativy, celostátní denní tisk Haló noviny – *rozhlas* či *televize*.¹⁵⁶ Nakladatelství Futura a.s., které vydává Haló noviny, finančně prodělává. Počet odběratelů tohoto deníku je velice nízký, přesto ale tato tiskovina sjednocuje členskou základnu, a tím sehrává nepostradatelnou roli.¹⁵⁷ S Komunistickou stranou Čech a Moravy je např. spjaté i nakladatelství Orego vydávající publikace pro ortodoxně smýšlející čtenáře.¹⁵⁸

¹⁵¹ Komunistický svaz mládeže v článku Rezoluce KSM k Evropské unii z března 2004 zdůvodňuje svůj pohled na EU jako imperialistickou instituci, která umožnila přeměnu zaměstnanců na „bezprávné námezdní síly“. Má za to, že Unie je „byrokratickým, protisociálním a imperialistickým blokem“, jehož se potřebuje zbavit. <http://www.ksm.cz/dokumenty/rezoluce-ksm-k-evropske-unii-2004.html> [cit. 2010-07-23].

¹⁵² Zpráva ÚV KSČM o činnosti v období po IV. sjezdu v Liberci (12/1995 – 12/1999) - <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=3765&item=33802&category=> [cit. 2010-07-23].

¹⁵³ Vedené snahou o zachování české národní kultury a zabránění úpadku české kulturní vyspělosti. <http://www.vnk.ezin.cz/> [cit. 2010-07-23].

¹⁵⁴ Iniciativa v tomto sdružení souvisela s devadesátými lety 20. století a citově vyhraněnými náladami kolem vyhnání Němců z Československa. KSČM se tématu ujala se snahou vyjádřit nesouhlas vůči restitučním požadavkům šlechty, emigrantům navracejícím se ze zahraničí, a protest proti navrácení národního majetku. Tato otevřená obhajoba byla ostatními politickými subjekty přijata kladně, a komunisty vynesla zčásti mezi relevantní strany. Drda, A., Dudek, P. Kdo ve stínu čeká na moc. 2006, s. 51 – 82.

¹⁵⁵ Kubát, M. – Postkomunismus a demokracie; 2003, s. 95 – 96.

¹⁵⁶ Oba elementy zmíněné jako poslední jsou dostupné na internetu (Rádio Haló Futura a komunistická televize). <http://www.radiohalo.cz/>; <http://www.kscm.tv/> [cit. 2010-07-23].

¹⁵⁷ Fiala, P., Holzer, J. (eds.). Komunismus v České republice. 1999, s. 203 – 207.; Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 137.

¹⁵⁸ Např. knihu známého belgického stalinisty Luda Martense Jiný pohled na Stalina, SSSR a sametová kontrarevoluce, apod. Kubát, M. Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 96.

6.2 Součinnost se zahraničními organizacemi

Kromě toho, že KSČM kooperuje na půdě EP v rámci skupiny Evropské levice,¹⁵⁹ přispívá také k oboustranně výhodné hospodářské, kulturní nebo obchodní spolupráci – na východ od České republiky – s bývalými nebo současnými komunistickými stranami Číny, Kuby, Vietnamu, Ruské federace nebo Severní Koreje.¹⁶⁰ Politická praxe komunistické stany koliduje s demokratickými principy stranického programu, KSČM totiž přinejmenším nepřímo napomáhá silám stojícím proti USA, Severoatlantické alianci, částečně proti Německu či EU. Komunistický subjekt byl nakloněn Miloševičově Jugoslávii, oficiální tisk strany raději podporoval Mugabeho Zimbabwe a Husajnův Irák, respektive protizápadní pozici Íránu.¹⁶¹ Spolupráce s komunistickými politickými formacemi nebo dalšími skupinami ze zahraničí indikuje, že zahraničněpolitické směřování KSČM se nachází v úplném rozporu s oficiální orientací ČR.

¹⁵⁹ Evropská levice - <http://www.european-left.org/> [cit. 2010-07-23].; Konzervativci odmítli vstup do Evropské levice kvůli ideologickým důvodům, viděli tuto nadnárodní levicovou politickou sílu jako eurokomunistickou využívající levicový ústup. KSČM odmítla eurokomunismus jako bezzásadovou reformní strategii. Handl, V. The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party. 2005, s. 7.

¹⁶⁰ Kubát, M. Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 99.; Koncepce mezinárodní politiky KSČM - <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=4489&item=44739&category=&previev=archiv> [cit. 2010-07-23].

¹⁶¹ Gjuričová, A., Kopeček, M. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. 2008, s. 106 – 108.; Drda, A., Dudek, P. Kdo ve stínu čeká na moc. 2006, s. 59.

7. Snaha o definici Komunistické strany Čech a Moravy

Na konci 80. a na počátku 90. let 20. století středovýchodní Evropa očekávala pod stále slábnoucí nadvládou komunistických stran nástup zásadních změn. Jednou z klíčových otázek zůstávalo, jak se s těmito proměnami vypořádá Komunistická strana Československa, respektive po roce 1990 Komunistická strana Čech a Moravy.¹⁶² Ve střeoevropské oblasti – Maďarsko, Polsko, Slovensko – se z bývalých komunistických formací staly sociálně demokratické či socialistické strany. Jestliže zde politická uskupení s komunistickým označením vznikla, stalo se tak až v 90. letech 20. století a stranickopoliticky značně okrajová.¹⁶³ Pokud bychom se snažili vysvětlit ustálenou pozici KSČM v politice ČR, o nápadnějším přijetí komunistické ideologie ve srovnání se státy střední a východní Evropy, ani o nedůkladném vyrovnání s komunistickým obdobím – viz zákon o protiprávnosti komunistického režimu či lustrační zákony – nemůže být řeč.¹⁶⁴

Činnost Komunistické strany Československa, na rozdíl od stranickopolitických systémů uvnitř většiny postkomunistických evropských zemí, nebyla ukončena ani zakázána. Ačkoli KSČ patří mezi politická uskupení, jejichž transformace nedopadla obzvláště příznivě,¹⁶⁵ stala se KSČM jejím nástupnickým politickým subjektem, jakožto „zastřešující pojem pro strany, které jsou spojeny s předchozím komunistickým subjektem“ a „jejich současná identita může být (a v praxi téměř vždy i je) značně odlišná“.¹⁶⁶ Jak se posléze projevilo, ponechala si komunistický název, marxisticko – leninskou ideologii a nedopustila řadě vnitrostranických reformistů realizovat v Komunistické straně Čech a Moravy viditelnější změny.

¹⁶² Hloušek, V., Kopeček, L. Nástupnické komunistické strany a jejich typologizace. In: Rudí a růžoví. 2002, s. 10.

¹⁶³ Fiala, P., Holzer, J. Komunismus v České republice. 1999, s. 279 – 282.

¹⁶⁴ Loužek, M. Předlistopadový režim realistickými očima. In: Patnáct let od 17. listopadu 1989. 2005, s. 79.

¹⁶⁵ Kvůli pokračování v návaznosti na KSČ a její ideový odkaz. Hloušek, V., Kopeček, L. Nástupnické komunistické strany a jejich typologizace. In: Rudí a růžoví. 2002, s. 14.

¹⁶⁶ Přehlíží však nové neokomunistické formace, které vznikly nějakou dobu po rozpadu bývalé komunistické strany, a subjekty, jejichž členové vyšli z původní komunistické skupiny. Tamtéž, s. 10 – 11, 13 – 15.

Politolog Ladislav Cabada se ve svém příspěvku z II. Kongresu českých politologů zabývá postavením malých stran v českém systému politických formací po parlamentních volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky (PS PČR) roku 2002. KSČM pojímá jako malý subjekt, jehož volební zisk až na výjimku právě v roce 2002 nedosáhl více než 15% hlasů.¹⁶⁷ Tvoří mez, kterou taková formace není s to přesáhnout. Přesto, že Komunistická strana Čech a Moravy doposud získala relativně vysoké procento, řadíme ji podle Cabadovy teze mezi marginální strany¹⁶⁸ s nedostatečnou způsobilostí stát se koaličním partnerem. Komunistická strana se nachází na okraji levé části ideologického spektra a funguje vedle ostatních politických uskupení v oficiální izolovanosti. Avšak zejména ČSSD,¹⁶⁹ vzhledem k ideologické spřízněnosti, a další strany uvnitř hlasovacích koalic s ní spolupracují. Cabada KSČM rovněž považuje za stranu politických menšin,¹⁷⁰ protože sama od porevolučního vývoje 1989 reprezentuje trvalou politickou menšinu nespokojenou se stávajícím socioekonomickým a politickým stavem země a chápe bývalý komunistický systém za pozitivnější v mnoha různých ohledech.

¹⁶⁷ Mezi dalšími relevantními politickými stranami v českém spektru se KSČM umístila v parlamentních volbách 1996 na třetím místě, které si po celou dobu do roku 2002 udržela. KSČM se ve volbách do PS PČR mezi lety 1996 – 2002 udržela stabilně nad 10% hlasů (1996 – 10.3%, 1998 – 11.03%, 2002 – 18.5%), nejen ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, ale i do zastupitelstev krajů či Evropského parlamentu. Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR 1996, 1998, 2002 –

<http://www.volby.cz/pls/ps1996/u4>, <http://www.volby.cz/pls/ps1998/u4>, <http://www.volby.cz/pls/ps2002/ps2?xjazyk=CZ>, do zastupitelstev krajů 2000 a 2004 – <http://www.volby.cz/pls/kz2000/kz62?xjazyk=CZ&xdatum=20001112>, <http://www.volby.cz/pls/kz2004/kz62?xjazyk=CZ&xdatum=20041105>, volby do Evropského parlamentu 2004 – <http://www.volby.cz/pls/ep2004/ep11?xjazyk=CZ> [23. 7. 2010].; Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: Trajectories of the Left. 2005, 133.

¹⁶⁸ Jako jeden ze tří druhů (dále pantový a odtržený subjekt) G. Smithovy klasifikace malých politických stran. Cabada, L. Malé politické strany – problém českého stranického systému?. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 232 – 234.

¹⁶⁹ Mareš, M. Reformists versus Dogmatists. In: Trajectories of the Left. 2005, s. 130, 135 – 136.

¹⁷⁰ Podle typologie M. Duvergera se malé politické formace dělí na 1) strany osobností a právě 2) strany stálých menšin (národnostní, náboženské minority, a strany politických menšin). Cabada, L. Malé politické strany – problém českého stranického systému?. In: II. Kongres českých politologů. 2003, s. 234 – 235.

7.1 Teorie antisystémovosti politických stran

Koncept antisystémovosti je zásadním prvkem Sartoriho teorie stranického systému.¹⁷¹ V rámci rozboru stranického systému se Sartori pokusil zejména o poskytnutí spolehlivé analytické báze, na které lze rozlišit mezi omezenými, umírněnými, extrémními a polarizovanými případy více stranické soustavy, jež se do té doby soustředila jen na jednoduchý mnohostranický systém.¹⁷²

Antisystémovost stran, jak to obecně vidí Sartori,¹⁷³ ji nespojuje jen s prostředím autoritářského a totalitního režimu. Antisystémové subjekty jsou přítomné i v pluralitních demokraciích a mezi jejich znaky patří zejména nedemokratický základ, který v původním demokratickém systému funguje stejně jako v nedemokracii ustavené antisystémovou formací. Ačkoli se tento rys u komunistických subjektů plně projeví, až když nezvratně uchopí moc, jisté charakteristické rysy nedemokratičnosti lze rozpoznat ještě předtím. Avšak otázkou zůstává, jak rozeznat charakter antisystémové strany v pluralitní demokracii, když je zřejmé, že se snaží skrýt pravou tvář.¹⁷⁴

Giovanni Sartori definoval zásadní atributy polarizovaného pluralismu – ideologické distance¹⁷⁵ – prostřednictvím nalezení relevantních¹⁷⁶ antisystémových politických stran uvnitř kompetitivního systému, respektive přítomností antisystémové opozice, které se podle něj objevily během 20. a 30. let 20. století v podobě komunistů, fašistů, aj. Sartori rozlišoval mezi širokým a úzkým ohraničením antisystémovosti. Širší vymezení zahrnovalo rozličné typy antisystémových subjektů: od odmítajících oficiální systémové postoje až po protestující vůči nim, od mimoparlamentních až po opozici podlamující legitimitu režimu a fundamentální principy státu (*delegitimizační vliv*). Navíc síla těchto nesystémových stanovisek se časem mění. Co se týče užší definice, antisystémová formace, „(...) - pokud by mohla – nezměnila by vládu, ale samotný systém

¹⁷¹ Capoccia, G. Anti - System Parties: A Conceptual Reassessment. 2002, s. 9.

¹⁷² Tamtéž, s. 12 – 13.

¹⁷³ Sartori, G. Strany a stranické systémy. 2005.

¹⁷⁴ Kubát, M. Postkomunismus a demokracie. 2003, s. 93 – 94.

¹⁷⁵ Sartori, G. Strany a stranické systémy. 2005, s. 136.; Fiala, P., Strmiska, M. Teorie politických stran. 1998, s. 149 – 152.

¹⁷⁶ Sartori kalkuluje i s malou marginální stranou. Sartori, G. Strany a stranické systémy. 2005, s. 136.

vlády.¹⁷⁷ Jedná se o opoziční uskupení, které by nebylo ochotné jednat na dílčích změnách a sporných otázkách, ale vyjednávat přímo „ohledně principů“.¹⁷⁸ Z této charakteristiky vyplývá, že tato antisystémová skupina nepřijímá již vytvořený soubor hodnot politického celku a její ideologie je příliš vzdálená stávajícímu politickému systému.¹⁷⁹

Předcházející odstavec naznačil, že mezi antisystémovou a revoluční stranou pramení podstatný rozdíl. Revoluční subjekt se věnuje revoluční činnosti a praxi, může se „(...) vztahovat ke dlouhodobým cílům (s krátkodobou implementací), a zvláště k verbálním cílům.“¹⁸⁰ Takové uskupení je nepochybně antisystémové, avšak opačně takové vymezení aplikovat nelze.

Giovanni Capoccia se ve svém článku¹⁸¹ snaží ujasnit pojem antisystémové strany (smysl, význam a přesnost) a pokládá si otázku, jestli a jak může být antisystémový subjekt užitečně aplikován pro komparativní analýzu stranických systémů u demokratických režimů. Proto přišel s novými pojmy antisystémovosti v teorii stranického systému a v empirické demokratické tezi.

Rozlišuje tedy mezi *příbuzenskou* antisystémovostí,¹⁸² zásadní pro rozbor ideologické diference stranického systému, a *ideologickou* antisystémovostí¹⁸³ podstatnou pro empirickou analýzu demokracie ve smyslu klasického a radikálního pojetí společně s rozbohem demokratické legitimacy, stability a konsolidace.¹⁸⁴

Capoccia dále rozděluje *nevýznamné* antisystémové strany, příliš malé či efemérní, bez významnějšího účinku na mechanismus stranického systému s irelevantním příbuzenským statutem, kde stranický systém funguje nezávisle s

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 137.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 137 – 138.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 138.

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ Anti-System Parties: A Conceptual Reassessment. Journal of Theoretical Politics. 2002.

¹⁸² 1) Zahrnuje ideologickou odlišnost strany od ostatních subjektů podél pravolevého prostoru soutěže mezi politickými stranami, 2) odkazuje se k delegitizačnímu vlivu stranického jednání, propagandy v režimu, v němž působí, 3) má nízký koaliční potenciál. Stranická odmítnutí vstupu do koalic nebo její odmítnutí potenciálními partnery, a převaha trumfování se či delegitimizace ve své volební strategii tenduje k vlastní izolaci od dalších subjektů, a tak zvyšuje polarizaci v systému. Přítomnost relevantních stran s takovou charakteristikou je náchylná ke spuštění polarizovaného mechanismu ve stranickém systému. Tamtéž, s. 14, 18, 23 – 24.

¹⁸³ Stojí v opozici k demokracii jako celku, je důležitým pojmovým nástrojem k analýze výzev čelících zvláštním typům demokracie. Hodnocení stranické ideologické antisystémovosti závisí na definici demokracie přijaté v analýze. Tamtéž, s. 21, 26.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 10 – 11, 18.

jejich strategií. Na druhou stranu *ochotné* nebo *vstřícné*¹⁸⁵ antisystémové strany mají dostačující velikost a/či trvání, aby ovlivnily stranický systém, avšak nemají na něj polarizující účinky. Tyto diference forem antisystémovosti a rozdílných typů antisystémových subjektů mohou být z jeho pohledu použity pro současnou komparaci antisystémového účinku specifických stranických rodin jako postkomunistických formací či nových extrémních pravicových stran.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Navzdory ideologické antisystémovosti se tento druh snaží vstupovat do koalic a loajálně v nich operovat, proto nevzbuzují multipolaritu. Tyto strany tak činí kvůli pragmatickému přizpůsobení, nebo se záměrem dosažení podstatných politických cílů veskrze nekonfliktní způsoby. Tamtéž, s. 28.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 31.

7.2 Je možné označit KSČM za antisystémový politický subjekt?

Politolog Michal Kubát se domnívá, že pokud se Sartoriho termín antisystémové strany nebude zkreslovat či redukovat, a ponechá se jeho význam v původním smyslu slova, lze na něj na základě empirie aplikovat Komunistickou stranu Čech a Moravy z několika následujících důvodů.

Například KSČM ohrožuje legitimitu systému, k němuž stojí v opozici, protože se „hlásí k leninské myšlence, že „buržoazní“ demokracie ve skutečnosti demokracií není, naopak „skutečnou“, „opravdovou“ demokracií je diktatura proletariátu.“¹⁸⁷ Kromě toho je však podle Kubáta podstatné odlišit oficiální profil komunistické formace od neoficiálního. Ačkoli ten první směřuje k české veřejnosti, „lze mezi řádky jasně vycítit antisystémové postoje,“¹⁸⁸ zatímco neformální projevy v komunistických novinách či rozhlasu jsou zachovány uvnitř subjektu popř. kolem konkrétních KSČM oddaných společenských uskupení. S tím prý souvisí i snaha změnit „samotný systém vlády“,¹⁸⁹ který by po převzetí moci získala do svých rukou komunistická formace. Neoficiální tvář komunistické formace vidí jako důkaz její nezřetelnosti a jako evidenci toho, že KSČM ve skutečnosti do českého stranickopolitického systému nepatří, jelikož se nedá přesně určit, v jak neočekávaný moment projeví svoji faktickou antisystémovou totožnost a zlikviduje dosavadní společenskopolitický řád.

KSČM je registrovaná u Ministerstva vnitra ČR, což znamená, že obecně splňuje demokratické stanovy. Dále komunistická strana participuje ve volbách, je zastoupena v Parlamentu České republiky či uvnitř okresních a krajských zastupitelstev. Mnoho politických představitelů, i mezi komunisty, ji z tohoto důvodu považuje za „normální“ a „demokratickou“ politickou sílu. Třebaže antisystémový subjekt na základě předpokladů Michala Kubáta není v současnosti s to změnit stávající systém vlády, nenazýval by ho stranou běžnou a „normální,“ tím pádem jako subjekt systémový.¹⁹⁰ Tato formace se může stát nebezpečnou, jestliže pro ni nastanou příznivé okolnosti, i když otázkou zůstává, jaké podmínky by napomohly k

¹⁸⁷ Kubát, M. Teorie antisystémovosti a Komunistická strana Čech a Moravy. In: III. kongres českých politologů, Olomouc 8. - 10. 9. 2006. 2006, s. 552 – 554.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 552.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 552 – 553.

zásadnímu zvratu. Nebo zdali se takové polarizované uskupení (KSČM) ve stranickopolitickém systému objeví, omezuje možnosti vytváření většin a znesnadňuje alternaci moci.¹⁹¹ Dále Kubát vnímá KSČM podle Sartoriho teze jako takovou, jenž v českém politickém systému představuje cizí ideologii, tedy podstatně odlišný systém myšlenek a hodnot, než je všeobecně přijímán ve společnosti. Jedná se zejména o nezměněný název strany či její programatiku.

Politolog a ekonom Marek Loužek se domnívá, že si o komunistické straně všichni mysleli, že zanikne a její prostor převezme výhradně ČSSD, což se nestalo. KSČM si udržela svými ostrými projevy k vládní koalici ve druhé polovině 90. let 20. století a vývoji po listopadu 1989 charakteristiku extrémistického subjektu. Loužek je rovněž přesvědčen o komunistické antisystémovosti, pozici nedbalé a nespolehlivé opozice s nízkým koaličním potenciálem a příznačným vyděračským nadáním. Nicméně tyto důvody po celou dobu nepodnítily její zrušení.¹⁹²

Přes všechny výše doložené argumenty politologa Michala Kubáta by si autorka této práce dovolila některé faktické poznámky. Komunistická strana Čech a Moravy je od 90. let 20. století společensky i politicky vnímána jako extrémní (extremistická) či nesystémová politická formace, která několik porevolučních let ve stranickopolitické soustavě České republiky postrádala koaliční potenciál, a ve vládě stále zatím neparticipovala. Přesto je zde vidět náležitý postup kupředu vzhledem k tomu, že se komunistický subjekt zkraje 90. let 20. století stal součástí volebních koalic (Levý blok) či hlasovacích koalic zejména s Českou stranou sociálně demokratickou. S využitím Sartoriho myšlenek o hlavních znacích antisystémovosti – tj. ideologické vzdálenosti, marxismu – leninismu na rozdíl od respektu k principům demokratického systému čili polarizaci od středu směrem doleva v souvislosti s KSČM, charakteru malé marginální a relevantní politické síly nebo nejasného nestálého charakteru strany – lze s Kubátem zcela souhlasit. Naproti tomu se autorka neztotožňuje s jeho domněnkou, že na KSČM je možné aplikovat užší vymezení antisystémové strany podle Sartoriho. To znamená, že tato politická formace je schopna, bez diskuse nad tím, co neuznává za principy ve stávajícím

¹⁹¹ Tamtéž, s. 553.

¹⁹² Loužek, M. Předlistopadový režim realistickými očima. In: Patnáct let od 17. listopadu 1989. 2005, s. 79 – 80.

hodnotovém řádu, změnit dosavadní vládní soustavu a nahradit ji svou vlastní. Totiž k podobnému převratu je nutné, aby KSČM měla především mladou, tvůrčí a revolučně laděnou členskou základnu, rovněž stranické přívržence a loajální sociální skupiny. Skutečnosti, že stav členů komunistické strany se významně snižuje, střední a starší věková kategorie v rozsáhlém měřítku stárne, podíl nově příchozích představitelů je nepatrný,¹⁹³ naznačují, že KSČM chybí způsobilost ke svržení systému české demokracie.

Pokud bychom se pokusili použít teze, které sepsal Capoccia ve své klasifikaci *nevýznamných* či *vstřícných (ochotných)* antisystémových subjektů, lze KSČM zařadit do druhého typu. Jelikož Komunistická strana Čech a Moravy je ochotná vstupovat do koalic, ve kterých se rozhoduje o legislativních záležitostech a procedurách, nebo kooperuje ve výborech popř. podvýborech v Poslanecké sněmovně, atd. Kromě toho faktem zůstává, že KSČ měla roku 1989 1 117 363 členů. O 10 let později 128 000, roku 2003 100 781 členů a k 31. prosinci 2004 celkem 94 396 členů.¹⁹⁴ Takže si ve stranickém systému ČR od prvních voleb roku 1990 uchovala svou stabilní pozici, třebaže její stárnoucí členská a voličská základna nadále vymírá. KSČM neznemožňuje tedy střídání politických subjektů u moci ani nelimituje pravděpodobnost stranických většin. Pouze se na ní relevantní politické strany spoléhají jako na politického partnera, pokud ji zrovna potřebují k sestavení koalice či konkrétní majority, na druhou stranu proti ní však vystupují kvůli její antisystémovosti.

¹⁹³ Obsahové materiály VI. sjezdu KSČM; s. 52 –

<http://www.kscm.cz/article.asp?thema=2859&item=24140&category=> [cit. 2010-07-23]. Už roku 2005 dosáhla KSČM pouhých 94 tisíc členů s průměrným věkem 68 let. Handl, V. *The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party*. 2005, s. 5 – 6.

¹⁹⁴ Drda, A., Dudek, P. *Kdo ve stínu čeká na moc*. 2006, s. 197.

8. Závěr

Bakalářská práce zahrnuje události nejvýznačnějšího období moderní české historie od konce jedné fáze čtyřicetileté komunistické hegemonie na cestě ke zformování nového československého, respektive českého a slovenského státu s nově vybudovanou demokratickou soustavou institucí a politických stran. Mezi nimi se umístila i Komunistická strana Čech a Moravy, která se zařadila dokonce k relevantním subjektům a zapojila se do nastupujícího rozvoje České republiky.

Československá transformace postupovala poměrně rychle. Lidová mobilizace a demonstrace paralyzovaly vedoucí roli Komunistické strany Československa nad ČSSR, a tím jí nezbyvala jiná možnost než začít jednat s nejsilnější českou opoziční skupinou – Občanské fórum. Skutečnost, že se OF mohlo zapojit do nově ustavujících režimních přeměn, šla propojit pouze s konkrétními garancemi pro komunistické elity, které nechtěly dopustit naprostou ztrátu svých pozic a už vůbec ne zánik vlastní politické struktury. Strategii v podobě ústupků si KSC tedy zachovala své, avšak omezenější postavení v politické aréně.

Někteří představitelé se domnívají, že případ transformačních procesů v československém státu je možné označit jako *reformu* režimu. Nicméně pravděpodobnější volba teorie přechodu k demokracii by byla formou *kapitulace* nebo typem *přeměny*, u něhož jsme doložili utváření vzájemných dohod a úmluv mezi původní mocenskou skupinou a opozičním uskupením, na jejichž základě se konsensuálně postupovalo při formování demokratického systému a jeho dílčích elementů – např. sepsání dalších oboustranně závazných smluv, vypsání svobodných voleb, respektive shoda na změně volební soustavy. Komunistická strana Československa se stala partnerem při jednáních, ustupovala opozici, ale za cenu své další působnosti v nadcházejícím stranickopolitickém vývoji země. KSC spáchala křivdy na společnosti i státu, společnou diskusí nad kulatým stolem však napomohla Občanskému fóru k nepochybně rychlému převratu vzhledem k tomu, že opozice již v prosinci 1989 zastávala legislativní a exekutivní funkce. Opoziční skupina si během těchto vyjednávání nedovolila nadnést téma zrušení komunistické formace,

jelikož tento subjekt potřebovala k dokončení *rozhodující* fáze v režimní transformaci.

Demokratizace proběhla úspěšně, byly vytvořeny demokratické instituce a orgány, zformovaly se nové politické subjekty, popř. se obnovovaly původní formace. První svobodné volby měly zásadní podíl na nové složení Federálního shromáždění a umožnily taktéž sestavení legitimní vlády, která mohla začít pracovat na dalších společenských, politických i ekonomických reformách země.

Komunistická strana Čech a Moravy se roku 1990 převtělila z KSČ na postkomunistické uskupení, jehož „komunistické“ pojmenování, a tím pádem i shodnou identitu, si zanedlouho poté straničtí funkcionáři společně odsouhlasili.

KSČM procházela nelehkou etapou svého procedurálního vývoje, kdy se snažila zbavit odpovědnosti za minulý režim a nastavit moderní funkční kritéria, jak v programové části, tak z ideologického hlediska. Komunistický subjekt na počátku své existence schvaloval na jednotlivých sjezdech programy, které odmítaly postupy, jimiž se Komunistická strana Československa řídila po dlouhé čtyři dekády. Komunistické uskupení se omluvilo za skutky, které její předchůdkyně spáchala. Jinými slovy KSČM se od KSČ chtěla distancovat, ovšem pouze po dobu nezbytně nutnou – tj. bezprostředně po roce 1989, jakmile byla Komunistická strana Čech a Moravy středem pozornosti pro celou antikomunistickou veřejnost. Přesto však její členská základna z větší části setrvala v nezměněném složení, konzervativní ve svých postojích a tvrdošijně i nadále zastávala marxisticko-leninskou ideologii. Navíc se snažila po celá 90. léta 20. století a dokonce i po roce 2000 zbavit proreformně smýšlejících skupin uvnitř strany, rigidní jádro komunistického subjektu chtělo zabránit těmto skupinám, aby zaváděly jakékoli stranické proměny tendující k sociálnědemokratické orientaci. V Komunistické straně Čech a Moravy tedy zvítězilo silné konzervativní komunistické křídlo, a tak se jeho pozice ustálila od středu směrem ke vzdálenému levicovému okraji stranickopolitického spektra. Ačkoli si KSČM uvědomovala vysokou mortalitu a příliš nízký zájem o členství ve své politické struktuře u mladých a vysokoškolsky vzdělaných občanů České republiky, pozastavila po prvním údobí přeměny další etapu vlastní transformace.

Jak bylo výše zmíněno – transformaci KSČM lze rozdělit do dvou přehledných období – fázi hledání transformační strategie Komunistické strany Čech

a Moravy a etapu jejího vzestupu. V té době již komunistická formace upevnila vlastní pozici, zvolila do svého čela tradičního komunistu Grebeníčka, čímž dala mj. jasně najevo orientaci strany, a pozvolna se z izolace přesouvala blíže k moci. Ke konci 90. let 20. století nashromáždila nezvykle značné voličské preference, a třebaže byla zaznamenána vysoká volební neúčast, ve volbách do Evropského parlamentu roku 2004 získala rekordní procento hlasů. Komunistická strana Čech a Moravy nabyla zpět sebevědomí a odvalu do dalšího postupu.

Co se týče otázky charakteru KSČM, Komunistická strana Čech a Moravy usiluje o to, aby její oficiální profil fungoval jako u ostatních relevantních politických formací, a tím chce zabránit možným výtkám o své nesystémovosti. Na druhou stranu neformální tvář komunistického subjektu o leccčem napovídá – protesty proti Spojeným státům americkým, Evropské unii, atd. Příkladem za vše může být jedna z nejznámějších spřízněných mládežnických organizací Komunistický svaz mládeže. KSM vystupuje na svých internetových stránkách i na veřejnosti velice radikálně a komentářům mládežnického svazu o likvidaci samotného systému vládnutí v České republice KSČM dává tiše za pravdu.

z to je
"kubiz"
o moravě

Podle výše uvedené analýzy je zřejmé, že teorii antisystémové strany podle Sartoriho nelze zcela použít na Komunistickou stranu Čech a Moravy. Ačkoli subjekt neztělesňuje zastánce oficiální systémové ideologie ČR a stávajícího demokratického režimu s fungujícím tržním hospodářstvím. Představuje subjekt s odlišnou soustavou antisystémových názorů a je ochoten je volně prezentovat mezi svými stoupenci. Nicméně KSČM spolupracuje s ostatními politickými formacemi, a především by nedokázala svrhnout stávající demokracii a nahradit ji novou vládou, poněvadž jí k tomu schází vlastní personální kapacita, zahraničněpolitické podmínky, vnitřní potřeby a zájem české společnosti.

Seznam zdrojů

Literatura

- BUREŠ, Jan. Občanské fórum. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk: Metropolitní univerzita Praha, Plzeň 2007. 303 s. ISBN 978-80-86855-28-8.
- DRDA, Adam, DUDEK, Petr. Kdo ve stínu čeká na moc. Čeští komunisté po listopadu 1989. Paseka, Praha 2006. 242 s. ISBN 80-7185-802-1.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, KUNC, Jiří. O přechodech k demokracii. Sociologické nakladatelství, Praha 1994. 156 s. ISBN 80-901424-8-6.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, GERLOCH, Aleš (eds.). Krystalizace struktury politických stran v České republice po roce 1989: sborník příspěvků z vědecké konference. Československá společnost pro politické vědy, Praha 1996. 127 s. ISBN 80-902176-0-5.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, HEROUTOVÁ, Andrea. II. Kongres českých politologů. Praha – Suchdol, 5. – 6. 9. 2003. 613 s. ISBN 80-902176-3-X.
- FIALA, Petr, HOLZER, Jan (eds.). Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice. Mezinárodní politologický ústav MU Brno, Brno 1999. 315 s. ISBN 80-210-2249-3.
- FIALA, Petr, HERBUT, Ryszard a kol. Středoevropské systémy politických stran: Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko. Masarykova univerzita, Brno 2003. 255 s. ISBN 80-210-3091-7.
- FIALA, Petr, STRMISKA, Maxmilián. Teorie politických stran. Barrister & Principal, Brno 1998. 263 s. ISBN 80-85947-31-5.
- FIALA, Petr, HOLZER, Jan, STRMISKA, Maxmilián a kol. Politické strany ve střední a východní Evropě: ideově – politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích. Masarykova Univerzita, Brno 2002. 471 s. ISBN 80-210-3036-4.
- GJURIČOVÁ, Adéla, KOPEČEK, Michal. Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989. Paseka, Praha 2008. 320 s. ISBN 978-80-7185-876-8.

- HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír (eds.). Rudí a růžoví: transformace komunistických stran. Masarykova univerzita, Brno 2002. 279 s. ISBN 80-210-2990-0.
- HONAJZER, Jiří. Občanské fórum: vznik, vývoj a rozpad. Orbis, Praha 1996. 107 s. ISBN 80-235-0076-7.
- HUNTINGTON, Samuel Phillips. Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008. 343 s. ISBN 978-80-7325-156-7.
- KITSCHOLT, Herbert (eds.). Post-communist party systems: competition, representation and inter – party cooperation. Cambridge University Press, Cambridge 1999. 457 s. ISBN 0-521-65288-X.
- KLÍMA, Michal. Volby a politické strany v moderních demokraciích. Radix, Praha 1998. 273 s. ISBN 80-86031-13-6.
- KOPEČEK, Lubomír (ed.). Trajectories of the Left. Social Democratic and (Ex-) Communist Parties in Contemporary Europe: Between Past and Future. Democracy and Culture Studies Centre, Brno 2005. 179 s. ISBN 80-7325-078-0.
- KUBÁT, Michal. Postkomunismus a demokracie. Politika ve středovýchodní Evropě. Dokořán, Praha 2003. 125 s. ISBN 80-86569-47-0.
- LOUŽEK, Marek (eds.). Patnáct let od 17. listopadu 1989. 2005. 94 s. ISBN 80-86547-39-6. Dostupné také na WWW:
<http://cepin.cz/cze/kniha.php?ID=50> [cit. 2010-07-23].
- MILLER, David, COLEMANOVÁ, Janet et al. Blackwellova encyklopedie politického myšlení. Barrister & Principal, Brno 2003. 581 s. ISBN 80-85947-56-0.
- NÁLEVKA, Vladimír. Světová politika ve 20. století (II.). Aleš Skřivan ml., Praha 2000. 287 s. ISBN 80-86493-16-4.
- NĚMEC, Jan, ŠŮSTKOVÁ, Markéta (eds.). III. kongres českých politologů, Olomouc 8. -10. 9. 2006. Česká společnost pro politické vědy, Praha, Olomouc 2006. 913 s. ISBN 978-80-902176-0-7.

- PŠEJA, Pavel. Stranický systém České republiky: politické strany a jejich vývoj 1989 – 1998. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2005. 203 s. ISBN 80-7325-069-1.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka. Přehled moderních politologických teorií. Portál, Praha 2000. 304 s. ISBN 80-7178-461-3.
- SARTORI, Giovanni. Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu. Centrum pro studium demokracie a kultury, Praha 2005. 466 s. ISBN 80-7325-062-4.
- SUK, Jiří. Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990). Prostor, Praha 2003. 507 s. ISBN 80-7260-099-0.
- VEČERNÍK, Jiří (ed.). Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998. Academia, Praha 1998. 364 s. ISBN 80-200-0703-2.

Články

- Capoccia, Giovanni. Anti - System Parties: A Conceptual Reassessment. In: Journal of Theoretical Politics 14, č. 1, 2002, s. 9 – 35. Dostupné také na WWW: <http://jtp.sagepub.com/content/14/1/9.abstract> [cit. 2010-07-23].
- Handl, Vladimír. The Development and the Prospects of the Czech Left – the Role of the Communist Party. In: Working papers 12/2005. Dostupné také na WWW: <http://pdc.ceu.hu/archive/00003110/> [cit. 2010-07-23].
- Karl, Terry Lynn, Schmitter, Phillip C. The Conceptual Travels of Transitologist and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go?. Slavic Review, Vol.53, No.1 (Spring, 1994), pp. 173-185. Dostupné také na WWW: <http://www.jstor.org/pss/2500331> [cit. 2010-07-23].
- Karl, Terry Lynn, Schmitter, Phillip C. From an Iron Curtain to a Paper Curtain: Grounding Transitologists of Students of Post-Communism?. Slavic Review, Vol.54, No.4 (Winter, 1995), pp.965-978. Dostupné také na WWW: <http://www.jstor.org/pss/2501402> [cit. 2010-07-23].

- Rustow, Dankwart Alexander – Transition to Democracy: Toward a dynamic model. In: Comparative Politics, Vol. 2, No. 3 (April, 1970), s. 337 – 363. Dostupné také na WWW: <http://www.jstor.org/pss/421307> [cit. 2010-07-23].

Internetové zdroje

- Evropská levice - <http://www.european-left.org/> [cit. 2010-07-23].
- FIALA, Petr. Česká republika: transformující se nebo konsolidovaný politický systém? (Pokus o aplikaci obecných kritérií a indikátorů konsolidace na český případ). 2001- Dostupné na WWW: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=93> [cit. 2010-07-23].
- Kdo jsme. Dostupné na WWW: http://www.ksm.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=74 [cit. 2010-07-23].
- Koncepce mezinárodní politiky KSČM. Dostupné na WWW: <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=4489&item=44739&category=&previev=archiv> [cit. 2010-07-23].
- Obsahové materiály VI. sjezdu KSČM. Dostupné na WWW: <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=2859&item=24140&category=> [cit. 2010-07-23].
- Rádio Haló Futura. Dostupné na WWW: <http://www.radiohalo.cz/> [cit. 2010-07-23].
- Rezoluce KSM v Evropské unii (3/2004). Dostupné na WWW: <http://www.ksm.cz/dokumenty/rezoluce-ksm-k-evropske-unii-2004.html> <http://www.ksm.cz/> [cit. 2010-07-23].
- Stanovy KSČM. Dostupné na WWW: <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=2680&category=> [cit. 2010-07-23].
- Televize KSČM. Dostupné na WWW: <http://www.kscm.tv/> [cit. 2010-07-23].
- Volby do České národní rady (6/1990). Dostupné na WWW: <http://www.volby.cz/pls/cnr1990/u4> [cit. 2010-07-23].
- Volby do Evropského parlamentu (6/2004). Dostupné na WWW: <http://www.volby.cz/pls/ep2004/ep11?xjazyk=CZ> [cit. 2010-07-23].

- Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR (6/1996, 6/1998, 6/2002). Dostupné na WWW: <http://www.volby.cz/pls/ps1996/u4>, <http://www.volby.cz/pls/ps1998/u4>, <http://www.volby.cz/pls/ps2002/ps2?xjazyk=CZ> [cit. 2010-07-23].
- Volby do Sněmovny lidu Federálního shromáždění (6/1990). Dostupné na WWW: <http://www.volby.cz/pls/sl1990/u4> [cit. 2010-07-23].
- Volby do Sněmovny národů Federálního shromáždění (6/1990). Dostupné na WWW: <http://www.volby.cz/pls/sn1990/u4> [cit. 2010-07-23].
- Volby do zastupitelstev krajů (11/2000, 11/2004). Dostupné na WWW: <http://www.volby.cz/pls/kz2000/kz62?xjazyk=CZ&xdatum=20001112>, <http://www.volby.cz/pls/kz2004/kz62?xjazyk=CZ&xdatum=20041105> [cit. 2010-07-23].
- Výbor národní kultury. Dostupné na WWW: <http://www.vnk.ezin.cz> [cit. 2010-07-23].
- Zákon o sdružování v politických stranách a v politických hnutích 424/1991 Sb. Dostupné na WWW: <http://www.pravnik.cz/uplna-zneni/uz-87.html> [cit. 2010-07-23].
- Zpráva ÚV KSČM o činnosti v období po IV. sjezdu v Liberci (12/1995 – 12/1999). Dostupné na WWW: <http://www.kscm.cz/article.asp?thema=3765&item=33802&category=> [cit. 2010-07-23].